

AALBORG UNIVERSITET

Hvad kan vi lære af ondskaben?

- En undersøgelse og kritik af Lars Fr. H. Svendsens ondskabstypologier

Ved at stille os kritiske overfor ondskaben og stille spørgsmål til dets motiver, bliver vi klogere på en lang række spørgsmål omkring mennesket og ondskaben.

Jimmy T. Knudsen, 20161855, AAU

31-05-2018

10. Semester, Anvendt Filosofi

Vejleder: Jes Harfeld Lynning

Kandidatspeciale

Antal anslag: 152.075

**STANDARDFORSIDE
TIL
EKSAMENSOPGAVER**

Fortroligt

Ikke fortroligt

Prøvens form (sæt kryds)	Projekt	Synopsis	Artikel	Speciale X	Skriftlig opgave
Uddannelsens navn		Anvendt Filosofi			
Semester		10. Semester			
Prøvens navn/modul (i studieordningen)		Kandidatspeciale			
Gruppenummer		Studienummer	Underskrift		
Navn Jimmy Thornvig Knudsen		20161855			
Navn					
Navn					
Navn					
Navn					
Navn					
Afleringsdato		31/5 2018			
Projektitel/Synopsis titel/Speciale-titel/ opgave nummer		Hvad kan vi lære af ondskaben? - En undersøgelse og kritik af Lars Fr. H. Svendsens ondskabstypologier			
I henhold til studieordningen må opgaven i alt maks. fylde antal tegn					
Den afleverede opgave fylder (antal tegn med mellemrum i den afleverede opgave) (indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag medregnes ikke)		152.075 tegn med mellemrum			
Vejleder (projekt/synopsis/speciale)		Jes Harfeld Lynning			

Jeg/vi bekræfter hermed, at dette er mit/vores originale arbejde, og at jeg/vi alene er ansvarlige for indholdet. Alle anvendte referencer er tydeligt anført. Jeg/vi er informeret om, at plagiering ikke er lovligt og medfører sanktioner. Regler om disciplinære foranstaltninger over for studerende ved Aalborg Universitet (plagiatregler): <http://www.plagiat.aau.dk/regler/>

Resumé

This master's thesis asks "what can we learn from evil?" Where does evil come from? Why do people do evil things to each other? Is evil a power in and of itself, or is it a result of baser human motivations?

Analyzing evil actions and critically evaluating their motives illuminates the path to self-understanding.

The objective of this thesis is to draw evil into the light of scrutiny and look at it from a different angle. The thesis evaluates 2 different hypotheses about evil, guiding our inquiry and ultimately derives the question; does evil have any positive outcomes?

This thesis is written based on a reading of Lars Fr. H. Svendsen's book, *Ondskabens filosofi*, which looks into Svendsen's 4 types of evil. The demonic evil, the instrumental evil, the idealistic evil and the dumb evil.

The thesis will explain these four types of evil and comment on other types of evil not presented in Svendsen's book. Based on Svendsen's types of evil, the thesis analyses two chosen contemporary acts of terrorism, the mass murders committed on Utøya on July 22 2011 by Norwegian Anders Behring Breivik, and the attack on the twin towers in New York City on September 11 2001, committed by members of Al-Qaeda.

Apart from Svendsen, the thesis will also include other historic philosophers whose perspectives have driven our understanding of evil. This comparison will be used to illustrate the evolution of our concept of evil across time.

The thesis will also take a closer look at German philosopher Hannah Arendt's description of the Nazi, Adolf Eichmann, who played a vital role in the deportation of Jews to concentration camps. The thesis accounts for Eichmann's profession and personality and compares him to Svendsen's four types of evil.

The thesis will comment on each section and look at what it can teach us.

The thesis concludes with:

- There are more types of evil than what Svendsen presents.
- Evil is a manmade construct and comes from man's freedom of choice.
- Evil is not an external, physical force or object, and therefore can take many forms, from Terrorism to an everyday lie.
- Evil comes from a motive that's often based on an ideology founded in selfishness or righteousness.
- Isolation is an incubator for evil in man.

The conclusion presents a gathering of all the preceding conclusions from each section. The thesis comes with a conclusion of the issue, what can we learn from evil?

Indholdsfortegnelse

Indledning	1-2
Afgrænsning	3
Teori	3
Problemer med det onde i dag	4-5
- <i>Redegørelse for Theodicéproblemet</i>	5-6
- <i>Kritik af Theodicéproblemet</i>	6-7
Kort historisk redegørelse af onskaben	8-10
Hvad er onskab?	11-16
Hvordan bliver mennesket ondt?	16-18
Svendsens 4 former for onskab	18
- <i>Den dæmoniske onskab</i>	18-22
- <i>Den instrumentelle onskab</i>	22-26
- <i>Den idealistiske onskab</i>	26-29
- <i>Den dumme onskab</i>	29-32
Flere onskaber	32-34
- <i>Et nyt onde og to variationer på onskaben</i>	34-40
- <i>Kritik af figurerne 1-3</i>	40
Kritik af Svendsens onskabstypologier	40-43
Hannah Arendt og den banale onskab	43-47
Onskab og terror	47-57
Den frie vilje	57-59
Konklusion	59-61
Bibliografi	62-63

Indledning

Ondskab. Nogen har oplevet den på nærmeste hånd, mens andre aldrig har set skyggen af den. Der findes mange filosofiske bud og tolkninger på, hvad ondskab er, og man behøver ikke at have erfaret den, men blot at have hørt om den eller observeret den, for subjektivt at kunne dømme, hvad ondskab er. Når det kommer til onde handlinger, er vi ofte hurtige til at dømme det til at være ondskab, fordi vi ikke forstår de tanker der bliver til handling gennem motiverne. Nogle gange er der en grund for handlingerne, og andre gange kan de være helt umotiverede. Det er her filosofien blander sig. Filosofien undersøger gennem refleksion hvordan den onde handling fødes og motiveres. Menneskets baggrund, miljø og ideologi spiller også en væsentlig rolle. Nogen presses til at begå ondskab igennem historier og forkerte forbilleder, mens andre tager sagen i egen hånd. Uanset set baggrunden for handlingen, har de et fælles tredje. De er alle aktører for den onde handling.

Dette speciale undersøger ondskabens historik, redegør og kommenterer på 4 ondskabstypologier, analyserer på nutidige terrorhændelser og svarer dermed på specialets problemstilling;

"Hvad kan vi lære af ondskaben?"

Især problemstillingen er interessant, da vi lever i en verden, en virkelighed, hvor ondskab har fundet sted, stort set hele vor tidsregning. Vi har derfor mange gange måtte tage stilling til, hvordan vi kom videre fra ondskaben, som vi også gør det den dag i dag. Specialets problemstilling vil være aktuel langt ud i fremtiden, og måske lige så længe der findes mennesker. For at finde ud af hvad vi kan lære af den, må vi derfor analysere og redegøre for den. Det er specialets intention.

Specialets primære teoretiker er den norske filosofiprofessor, Lars Fr. H. Svendsen, som har forsket og skrevet bøger og artikler om ondskab. Specialets primære værk vil derfor være Svendsen, *Ondskabens filosofi*. Specialet vil diskutere Svendsens 4 former for ondskab og sætte disse ondskaber op mod nogle af nutidens terrorhandling, som er blevet massedækket gennem

medierne. Udover Svendsens bog, *Ondskabens filosofi*, vil specialet også rumme sekundær litteratur fra forhenværende universitetsprofessor på Aalborg universitet, Mogens Pahuus, den norske filosofiprofessor, Arne Vetlesen, samt den tyske forfatter Hannah Arendt, som mange bekendt var med under rettergangen af den tyske nazist, Adolf Eichmann.

Disse teoretikere vil blive inddraget i diskussion, og gennem specialet blive citeret som kommentarer på specialets mange spørgsmål om ondskab. Dette gøres for at nå frem til et svar på opgavens problemstilling.

Hvert afsnit i specialet vil blive præsenteret med et lille tekststykke i *kursiv* om, hvad afsnittet vil omhandle og kigge nærmere på. Hvert afsnit slutter med at ligge op til næste afsnit. Specialets metode består i en videns samling gennem litteraturstudiet om ondskab, og bygger derfor på litterære filosofiske værker om ondskab, primær som sekundær litteratur.

Specialet har også 2 hypoteser, som jeg vil forsøge at besvare eller modsvare i løbet af min læsning, for til sidst at kunne konkludere på min problemstilling.

De 2 hypoteser er:

1) "Ondskab opstår ud fra menneskets frie vilje til at vælge, og er derfor heller aldrig interesseløst"

Ved at spørge til, hvad vi kan lære af ondskaben, står vi med en problemstilling der kan behandles både teoretisk som praktisk, i den anvendte filosofi. Ved at anvende vores teoretiske viden, kan vi anvende filosofien på et praktisk problem. Ved at kende problemet teoretisk, kan vi handle på en filosofisk praktisk måde. For at finde frem til om hypotesen holder, vil specialet igennem dets kapitler undersøge onde aktøres motiver for deres handlinger, og undersøge om disse handlinger udføres på baggrund af friheden til at handle.

2) "Ondskab kan defineres, men ikke som et bestemt"

Ved ikke at definere ondskab som noget bestemt, forholder man sig åben for, at ondskaben har mange former, og kan vise sig på flere måder. For at bevise at denne hypotese er sand, vil specialet kigge på forskellige ondskabstypologier og igennem litteraturen og refleksion søge at finde frem til forskellige ondskabsformer, for til sidst at kunne konkludere at ondskab kan defineres, men ikke som et bestemt.

Afgrænsning

Ondskab er et kæmpe emne at beskæftige sig med, om man så forholder sig psykologisk, sociologisk eller som specialet, filosofisk reflekterende og analyserede omkring udvalgte elementer. Ved udvalgte elementer skal forstås, at specialet ikke har til hensigt at præsentere alt ved ondskaben. Specialets hovedformål er, at redegøre for Svendsens ondskabstypologier, diskutere og kommentere på disse, og i lyset af disse, at analysere på nogle af nutidens terrorhandlinger, så specialet ender ud med en konklusion på specialets problemstilling. Specialet belyser ikke forholdet og dualismen mellem godt og ondt, og forholder sig kun til ondskaben. Specialet er afgrænset på den måde, at den valgte litteratur passer til specialets problemstilling og underemner.

Teori

Specialets teori centraliserer sig omkring Svendsens 4 ondskabstypologier, den dæmoniske ondskab, den instrumentelle ondskab, den idealistiske ondskab og den dumme ondskab. En teori Svendsen har lavet for filosofisk at redegøre for ondskabens forskellige vinkler. Disse typologier bruges i specialet på at analysere to udvalgte terrorhandlinger, og derefter at komme med et bud på, hvad vi kan lære af ondskaben. Specialet bygger videre på Svendsens typologier og kommer med sit bud på hvordan ondskaben kan opdeles og kategoriseres.

Nu vil specialet se på nogle af de problemstillinger, vi har med ondskaben. Får vi øje på problemerne, kan vi handle på dem. Det er vigtigt at forstå, at vi kan handle og imødekomme problemerne omhandlende det onde, så vi ikke lader som ingenting. Problemerne med det onde opstår ofte i os selv.

Problemer med det onde i dag

Hvilke problemer ser vi med ondskaben i dag? Når vi ser problemerne for os, er det nemmere at se hvordan vi kommer videre eller løser dem. Derfor er det vigtig at undersøge disse nøje, ved bl.a. at studere eller forske i dem. Følgende afsnit vil her redegøre for tre problemer med ondskaben.

Nogle af de problemer der er med ondskaben i dag, kunne være disse eksempler som opgaven kommer ind på nu. For det første fejltolker vi ofte det onde og griber det forkert an, og dermed bringer vi mere ondt ind i verden, frem for at bekæmpe det. Hvis vi ikke kender aktørens motiver for handlingen, kan vi nemt fejludømme denne, alt efter vor egen subjektive mening omkring hændelsen. Dermed gør vi aktøren til den onde, og os selv til den gode, som ved hvad der er rigtigt og forkert. Dette hjælper ikke problemet, men danner derimod skælv mellem os og dem. For det andet er det værd at nævne, at vi ofte retfærdiggør vores revanche, og vores ret til gengældelse, også selv om denne selvjustits, selvretfærdighed, fører til onde handlinger overfor modparten. Stadig ser vi os selv som *de gode* og de andre som *de onde*. Denne måde at handle på, og at skelne mellem retfærdigt eller ej er noget vi praktiserer som mennesker allerede i vore tidlige barndomsår og som forfølger os langt op i livet, indtil vi lader os kontrollere af moral og samvittighed.

Et tredje problem er, at vore opfattelser af hvad ondskab er, er vidt forskellige. Dette er nødvendigvis ikke noget stort problem, så længe det ikke er langt fra de teoretiske formuleringer, så man ikke på anden vis gør sig selv til en bedrevidende dommer af godt og ondt. At vores opfattelse af ondskab er forskellig, er noget der ytres stærkest, når vi selv oplever og erfarer den. Mobning er ikke noget børn og unge anser som ondskab, men med voksne briller på, kan man se, at denne mobning fører til dårlig selvtillid og selvværd hos den enkelte. Et andet synspunkt ved mobningen er, at den kan gå retur til mobningens aktør, ham/hende der startede den. Den romerske kejser og stoiske filosof, Marcus Aurelius(121-180) siger; [...]”... at det onde, man gør, ikke først og fremmest rammer andre, men en selv.” (Svendsen, 2005, s. 139). Mobberen kommer med ondskabsfulde udtalelser om en person, og reflekterer måske ikke videre over, at det kan ramme ham/hende selv på sigt, idet personen der mobber bliver kendt som en led person i andre

sociale relationer og sammenhænge. Man bør derfor også reflektere over sine egne handlinger, og egen ondskab, så man ikke blot dømmes andre og helliggør sig selv.

Fordi vi ikke dybdegående kender til ondskaben, dømmes vi intuitivt og udpeger det onde, nogle gange dog uden at tænke det rationelt igennem. Vi har hverdagsituationer og sager i retten der fortæller om lign. episoder, hvor mennesker, som viser sig at være uskyldige, bliver dømt som værende onde og skyldige. Når denne fejlvurdering sker, er vi lige så onde, som dem vi mistænker og hurtigt dømmes. Denne tankeløshed er et led i den dumme ondskab, som specialet kommer ind på senere. Lige som det anses for at være en pligt, at stoppe ondskab, bør det også være en pligt, for den almene borger, at sætte sig mere ind i ondskaben som begreb. Dette ville føre til en bedre menneskelig forståelse, og deres til tider uforståelige motiver. Det ville endvidere øge taknemmeligheden for hvem vi er, hvad vi har, familiære forhold og venskaber. At forstå ondskaben handler derfor også om, at forstå mennesket bag og de motiver der ligger til baggrund for handlingen. Vi anerkender det gode og praktiserer den, samtidig med at vi ved, at der findes noget stik modsat. Ondskaben. Selvom vi ikke vil praktisere den, kan vi godt berøre den, ved at lære om den, diskutere den, og se på, hvad den bærer med sig. Dette vil specialet blive klogere på og undersøge.

Ondskaben skal ikke gøres til tabu, men derimod snakkes om på lige fod med døden, individualitet, opdragelse og sociale gruppedannelser.

Der findes forskellige theodicéer i forbindelse med ondskab, som vil retfærdiggøre og forsvare Gud i snakken om, hvorfor det onde er til. I sin bog, ondskabens filosofi, fremlægger Svendsen, privationsteodicéen, viljesfrihedsteodicéen, den ireneiske teodicé og helhedsteodicéen. Specialet vil ikke lægge vægt på disse 4 nævnte, men derimod redegøre for theodicéproblemet. Specialet går nu fra problemerne om, hvordan vi kan handle på ondskab, til et transcendent problem med ondskaben. Theodicéproblemet.

Redegørelse af theodicéproblemet

Theodicéproblemet lyder således; "Hvis Gud er god og almægtig, hvor kommer det onde da fra?" (Møller, 2011, s. 115). Ligeså længe der har fandtes religion, har der været tvivler om det

ovenstående spørgsmål. Theodicéproblemet er dog først blevet formuleret og begrebsliggjort mange århundreder efter problemet opstod. Det var den tyske diplomat og filosof, G.W. Leibniz (1646-1716) der satte ord på problemet, og som i sin enkelthed handler om at fritage Gud fra ansvaret for uretfærdigheden og lidelsen. Derfor opstår der er et forklaringsproblem i, hvor ondskaben kommer fra. Hvem står så til ansvar? Den tyrkiske teolog og filosof, Markion (o. 85-160) havde den løsning til problemet, at der måtte findes en modsætning til den gode skaber gud, en ond skaber gud, som kunne drages til ansvar for alverdens nød og lidelse. Her opstod tanken om en god og en ond gud. Et dualismeforhold som skulle kæmpe imod hinanden. Denne løsning var et bud på problemet, men modarbejdede den kristne tanke om, at der kun findes én gud. En anden løsning på problemet blev denne, at det var Gud selv, der styrede det onde, og gjorde det for at opdrage mennesket og få det til at lære at dets fejl. På denne måde ville mennesket komme nærmere det fuldkomne. Det var den franske kristne teolog og biskop, Irenæus (o.130-200) der foreslog dette. (Ibid. s. 116). En tredje løsning på problemet var, at placere skylden hos mennesket. Det gjorde den italienske filosof og teolog Augustin (354-430) ved sin tanke om arvesyndens. Adam og Eva brød Guds tillid ved at spise af æblet fra kundskabens træ om godt og ondt. Derfra nedstammer evnen til, ikke at kunne lade være med at gøre andre ondt, kaldet det moralske onde. Adam og Eva havde en fri vilje, til at lade være med at spise frugten, men valgte at gøre det moralsk forkerte. Augustin fralægger på den måde Gud al ansvaret for moralske som fysiske onder, og placerer dem i stedet hos mennesket. (Møller, 2011, s. 117).

Kritik af theodicéproblemet

Den danske filosof og teolog, K.E. Løgstrup (1905-1981) hævder, modsat de andre argumenter fra Markion, Irenæus og Augustin, at det er blasfemisk at bestemme, at Gud skal være god. På den måde tvinger vi Gud til at være god og moralsk på vores præmisser, og fremstiller Gud som vi ønsker Gud skal være. Det er et argument, jeg gerne vil bakke op. Ved at bestemme hvordan Gud skal være over for os, hæver vi os over Gud, for at imødekomme vores egne ønsker. Augustins argument, om at placere skylden for alt ondt hos mennesket, holder til dels også den dag i dag, i og med at vi sårer, skader, slår ihjel og bremser hinanden i vores lykke. Mennesket er dog, som jeg ser det, ikke skyld i naturkatastrofer, hvilket er noget, som Augustin også gav mennesket skyld for, for på den måde at fralægge Gud alt ansvar for lidelse og uretfærdighed. Theodicéproblemet er

ældgammelt og holder fast i Guds eksistens og virke som skaber af det hele. Markion vil gerne placere ansvaret for det onde hos én ond skabergud. Ved at gøre det samme, anerkender vi også tanken om, at der findes noget transcendent som er ondt, som vi ikke kan kontrollere. Dermed fratages mennesket ansvaret for ondskaben, men hvem er det så, der handler igennem os, når vi begår onde handlinger? Er det af tilfældigheder vi begår onde handlinger, eller er vi styret af noget ondt? Argumentet holder ikke i vor tid, men på Markions tid var synet på gud et andet, hvilket gjorde det legalt at fralægge Gud ansvaret, da man troede, at Gud var god og almægtig. I dag ses dualismeforholdet mellem det gode og det onde stadig på film og i tegnefilm, så vi har ikke helt lagt dette forhold mellem godt og ondt, som to selvstændige subjekter fra os. Det er ikke fysisk bevist, at Gud findes, og at der er et liv efter døden. Mange mennesker hævder dog at have erfaret noget overnaturligt, at have snakket med Gud eller set Gud, eller mærket tilstedeværelsen af afdøde pårørende, hvilket har overbevist dem om, at der er noget efter livet på jorden. Indtil Gud er dokumenteret eller bevist, skal mennesket, efter min mening, have lov til at have sin egen subjektive mening om, hvor meget de agter at tro på Gud og livet efter døden. Når dette er sagt, kan skylden for alt ondt, på nær naturkatastroferne, derfor kun ligge hos mennesket.

Hvad kan vi lære af problemerne ved ondskaben?

Kun ved at erkende, at vi har problemer med ondskab, kan vi handle på dem. Ser vi os derimod blinde overfor dem, vil ondskaben forsat bestå og plage os. Problemer opstået af ondskab kan man ikke løse fra dag til anden, men kun ved at gribe ind over for dem, kan man på den lange bane gøre en forskel for sig selv og andre. Det man kan lære af theodicéproblemet er blot, som jeg ser det, at tro er en individuel sag, og at der igennem tiden har været forskellige opfattelser af Guds eksistens, og position i forhold til godt og ondt. Nogen mener at Gud ikke har ansvaret for det onde, mens andre vil at Gud styrer det onde, men at Gud har en plan om at opdrage mennesket. Det er op til den enkelte selv at afgøre, hvad man tror på og at man har det godt med dette.

Kort tidshistorisk redegørelse af ondskaben

For at forstå den ondskab vi oplever i vores virkelighed i dag, er det vigtigt først at se på, hvordan ondskaben har udviklet sig i verdenshistorien, så man får et klart billede af, hvordan ondskaben hele tiden flytter sig, udvikler sig og viser sig. Dette sker også i takt med at teknologien og videnskaben får en stadig større plads i vores tilværelse.

I antikken anså man, det onde som værende noget transcendent, noget som ikke selvstændigt havde en eksistens. Oplevede man det onde, var det ikke det onde selv, eller ment som noget ondt, men derimod forstået som en mangel på det gode. I hvert fald ifølge den græske filosof, Platon (ca. 428-347 f.Kr.) og hans romerske samtid. (Schanz, 2007, s. 72).

I det 1. århundrede vandt kristendommen plads i verden som religion, og forholdet mellem det gode og det onde blev ændret markant. Før vor tidsregning og frem herskede der en dualisme mellem det gode og det onde. Det gode som det åndelige og guddommelige og det onde som værende det sanselige og legemlige. Man forsøgte at forklare det ondes oprindelse ved den jødiske skabelsestanke, at det var gud der skabte det hele, og også Adam og Eva. De første mennesker, Adam og Eva, skulle senere hen forvises fra Edens have, for at have forbrudt sig mod guds ord, om ikke at spise af kundskabens træ. (Første mosebog, 2003, s. 10). Fristelsen og egoismen var for stor for de to, og gud dømte dem til selv at skaffe føde, klare sig selv, og kvinden til at føde i smerte. Selvoptagetheden og egoismen, kan her siges at gå langt tilbage, og er derfor i os alle, noget som vi igennem opdragelsen skal lære at kontrollere.

Fra syndefaldet springer vi frem til vikingetiden. I Danmark skete overgangen til kristendommen uden de store konflikter. Vikingerne opfattede den nye tro som et supplement til de nordiske guder – ikke som et enten eller. Vikingernes tro på flere guder gjorde det muligt for den nye kristne Gud, at blive opfattet på linje med guder som Thor og Odin. Den ene trosretning udelukkede ikke den anden. Vikingerne blev kristne under den danske konge, Harald Blåtand som regerede fra 958 til omkring 987 og har siden hans regeringstid været kristne. (Sawyer, 2002, s. 234).

I middelalderen var idéen om ondskaben den, at ondskab bestod i et helvede, og blev forårsaget af djævelen selv. Godheden, som himlen repræsenterede og ondskaben var to splittede instanser. Disse repræsenterede hver deres pol, og var hinandens modpoler med mennesket i midten på jorden. De kristne var sikre på, at det var Gud der havde skabt alt liv på jorden, og med det, troede man også på det evige liv i himlen, og den evige fortabelse i helvede. (Knudsen & Danielsen, 2011, s. 17). Ondskaben blev dengang i middelalderen set på, som noget der lå hinsides mennesket, noget transcendent, noget der var større og mere almægtigt end mennesket, og som styrredes af nogle uforklarlige kræfter som mennesket ikke var herre over. Kirken havde en kæmpe indflydelse på menneskets liv i middelalderen, og præsterne, sagde man, var det nærmeste talerør mellem gud og mennesker, og de kunne derfor nemt manipulere almindelige borgere, med deres kristne tro, evangelier og latinske sprogbrug.

[...] "I kirkerne blev himlen, helvede og skærsilden nøje beskrevet i billeder og ord. Det forstærkede det enkelte menneskes tro. Og da det stort set kun var præsterne, der kunne læse biblen, der var skrevet på latin, var det det romerkirkens udlægning af kristendommen, der blev prædikeret. Samtidens mennesker kom i kirken dagligt, da det var her man hørte til og fik sin identitet" (Ibid.).

Alt man turde gøre, var at følge hvad præsterne dikterede, og på bedste vis, at tjene gud og derved ikke ende i helvede efter livet på jorden. Guds frygten var stor, og i den var almindelige bønder og borgere nærmest magtesløse. Folk var overtroiske, og ville af med alt, hvad der var ondt, alt hvad der bragte selv den mindste anelse om det onde. Beskyldninger, blev derfor gjort til våben mod det onde. Beskyldninger om hekseri og trolddom. Svendsen kommenterer også på heksejagterne; [...]"De hundredetusinder af uskyldige mennesker, som blev dømt for hekseri og kætteri og brændt, blev forfulgt af mennesker, som troede, at de stod på det godes side." (Svendsen, 2005, s. 92). Man sagde at det var djævelen der besatte sjælen, eller var i pagt med et menneske, når det opførte sig sært, udførte bestialske ritualer eller udøvede anden form for suspect opførsel i bybilledet. Så var man ikke blot en landsbytosse, men også besat, og det blev der slået skarpt ned på, oftest med tortur og døden til følger. Dette skulle sætte et eksempel for andre borgere, da henrettelser på daværende tidspunkt blev eksekveret ved offentligt skue. Den store frygt for djævelen og for ondskaben varede helt indtil oplysningstiden i starten af 1700-tallet, hvor videnskaben begyndte at blomstre. Kirken havde ikke længere den store magt, den ellers altid havde haft, og kongen mistede sit enevælde. Djævelen fik ikke længere den samme store

opmærksom som førhen, men det betød ikke, at ondskaben ikke længere eksisterede. Ondskaben har vist sit ansigt mange gange siden hen. I 1940 blev det åbenlyst, at ondskaben nu på ny skulle vise sig i mennesket, i form af én mands ideologi om en bedre fremtid med én ren arisk race. Den østrigskfødte, Adolf Hitler (1889-1945), som deltog i 1. verdenskrig, var leder og frontfigur for nazistpartiet, og havde en vision om at udrydde alle jøder. Jøderne blev jagtet som vildt og sendt til koncentrationslejre, hvor de blev separeret fra familien, fik taget deres ejendomme og blev reduceret til et tal. De havde ikke længere nogen status. (Laustsen, 2014, s. 36). I lejrene skulle de arbejde for tyskerne. Mange sled sig ihjel, døde af sult, blev gasset, skudt eller mishandlet på anden måde. Væk skulle de. Denne form for ondskab, *den idealistiske ondskab* vil specialet uddybe senere. Denne ondskab blev ført af én mand, hvis overtalelsesevne og ideologi var så stærk, at den hurtigt vandt mange tilhængere, og gjorde landet med dets soldater og officerer, blind for egen etik og moral. Nu tænkte man ikke selv, man fulgte ordren og kollektivets mål. Jødeforfølgelsen stoppede, da anden verdenskrig sluttede i 1945, og Hitler begik selvmord i sin beskyttelsesbunker. Ondskaben blev stoppet for en stund, og Europa skulle nu samle sig igen. Efter tiden med 2. verdenskrig har ondskaben fået en ny form. Den er blevet mere teknologisk, noget som blev udviklet med tiden.

I dag ser vi terrorhandlinger baseret på nøje planlagte handlinger. Fly der kapres, som ved hændelsen den 11. september i New York, lastbiler der kapres og køres ind i menneskemængder, bomber der anbringes på togstationer og mange andre hændelser. Man kan ikke forudse disse handlinger, og hver gang de sker, snakker politikerne om at opruste beredskabet, så man hele tiden er på vagt. Det terroristerne ønsker med deres handlinger er også, at vi skal frygte dem, men gør vi det, har de vundet. Lever man sit liv i konstant frygt, kan det svært at se meningen med tilværelsen. I dagens Danmark er der ikke meget andet at gøre, end at træne terrortrusler, så man hurtigt kan rykke ud, hvis terroren rammer.

Nu har specialet, i grove træk, skitseret ondskabens tidlinje i verdenshistorien. Fra antikken til middelalderen, til 2. verdenskrig og frem til i dag. Nu skal det dreje sig om ondskaben, hvad det er, og hvordan den opstår. Afsnittet vil se på ondskaben fra forskellige vinkler, noget som er vigtigt at gøre, for at kunne forstå den som begreb, men også for at kunne sætte sig ind i de motiver, der ligger til grund for handlingerne.

Hvad er ondskab?

Hvad er ondskab? Hvor opstår det henne? Dette afsnit vil kigge nærmere på os mennesker og vores forhold til ondskaben.

Alt hvad ondskab er, hvordan den tager form, dets motiv, konsekvenser og ødelæggende effekt afhænger af mennesket. Den kristne tankegang siger, ifølge Første Mosebog; [...]”Men Herren så, at menneskenes ondskab tog til på jorden, og at deres hjerters hige og tragten kun var ond dagen lang.” (Svendsen, 2005, s. 57). Pahuus skriver; [...] ”Tanken om den dæmoniske ondskab forbindes ofte med kristendommens tale om at mennesket er et faldent væsen, en synder.” (Pahuus, 2007, s. 133). Også Machiavelli og Hobbes er enige, om at mennesket er ondt; [...] ”Ifølge den italienske filosof, Machiavelli, (1469-1527) vil mennesker altid vise sig at være onde, såfremt nødvendigheden ikke tvinger dem til at være dydige. Ifølge den engelske filosof, Hobbes, (1588-1679) er alle mennesker født onde.” (Svendsen, 2005, s. 57). Spørger man den franske filosof, Jean-Jaques Rousseau, (1712-1778) er mennesket blevet gjort ond gennem civilisationen. [...]”Rousseau lægger ikke skylden for det onde hos Gud eller i menneskets natur, men i civilisationen, eller nærmere bestemt hos det civiliserede menneske.” (Ibid. s. 58). Forståelse og definition af det onde har flyttet sig mange gange i tidernes løb. Nogen gange, når ondskaben kommer tæt på, kan vi sagtens udpege og forklare, hvad det onde er, men kommer det på afstand igen glemmer vi ondskaben og lever vore ellers fredfyldte tilværelser, indtil ondskaben slår til igen. Ondskab tager skikkelse i form af mennesker, som ligner alle andre velfungerende samfundsborgere. Svendsen kommenterer selv i et interview med Kristeligt-Dagblad, at [...]”Det onde er virkeligt, og vi rummer alle muligheden for at gøre ondt.[...] Det er os, tilsyneladende behagelige og velfungerende mennesker, som står for det meste af ondskaben.” (Nygaard, 2011, s. 2/4). Man kan bare ikke se, hvad der lurder under overfladen, og det er noget af det, der gør mennesker farlige. Man ved ikke hvilke intentioner, folk går rundt med. Det er et af problemerne ved ondskaben. Ved ondskaben er der ofte et ønske om retfærdighed fra aktørens side, enten fordi andre ikke forstår aktøren, eller fordi, aktøren ønsker ændringer i samfundet. De to sidstnævnte eksempler kommer specialet ind på senere, når jeg ser nærmere på Svendsens 4 forskellige typer for ondskab. Af de forskellige definitioner på ondskab, kan vi sammenfatte, at

ondskab er noget som kan forstås ved, at det hindrer os i at realisere det gode liv, da det i mange sammenhænge bremser mennesker i deres lykke. For at kunne forstå ondskabens og aktørens motiv for at udføre onde handlinger, leder vi derfor efter en mening. Men findes der en mening med ondskaben? Leder man efter en mening, efterlader handlingerne ofte en idé om, hvad det er der gør, at aktøren handler således. Når vi har svært ved at forstå meningen med ondskaben, er det bl.a. fordi, at den kan være uprovokeret og uforståelig. Onde handlinger ligger ofte langt udover den menneskelige fornuft, og kan i denne sammenhæng være meget frastødende. Man kan derfor, som tilskuer til ondskab, være hurtig til at konkludere at aktøren af ondskaben er sindssyg eller ond, blot fordi man ikke har ord for, eller forståelse for, hvad der går igennem hovedet på sådan et menneske. Det, at man kalder et andet menneskes handlinger for onde og meningsløse, anses af mange for værende det ypperste. At sige at et andet menneske er ond, stopper samtalen og konkluderer ved at bruge begrebet ond, at handlingerne opstår fordi mennesket er ondt. En udmelding vi også bruger, når vi ikke kan finde andre ord om vedkommende. Ikke alle mennesker ved nok om begrebet, at være ond, og ved ikke hvad det vil sige at være ond, men bruger ordet alligevel. Hvis man undersøger motiverne bag de fleste onde handlinger, og ser motiverne fra aktørernes side, vil man ikke altid kunne konkludere at de er onde. Man kunne prøve at sætte sig i aktørens sted, og måske kunne man have tænkt det samme, men egenkontrollen og moralen ville bremse en i tide, kan man håbe. Ofte bruges ordet 'ond' forhastet, uden at der reflekteres videre over det. Det er blevet et hverdagsord, som også bruges af børn.

Almindelige mennesker kan godt tænke på at udføre onde handlinger i bred forstand, men fornuften og vores moral og etik fortæller os, at det er forkert, og at vi heller ikke har lyst til at udføre disse handlinger. Ifølge Immanuel Kant (1724-1804) indeholder alle mennesker et onde, som ligger i vores natur. (Det kommer specialet ind på senere) Vi som mennesker praktiserer ikke ondskaben som en norm i vores tilværelse, men vi har alle et sted inde i os selv, hvor vi er i stand til at fremkalde en reaktion af protest, raseri, galskab og ufornuft; vores indre onde. Denne ufornuft er farlig, fordi den ikke kommunikerer med fornuften, og derfor bare handler intuitivt af vrede og oprør.

Er ondskab i sin verbale form, lige så ond som i sin fysiske form?

Man kan sige at ondskaben, i sin verbale form, kan ligge i hovedet på modtageren i lang tid, og måske virke som nedbrydende tanker, der skader psyken hos den enkelte. Hvorimod ondskab i sin fysiske form er mere direkte og present. Den er fysisk, enten destruktiv eller voldelig. Man kan ikke standse den, da den sker her og nu, hvorimod den verbale ondskab, kan tages med et gran salt, eller måske rammer hårdt. Den fysiske ondskab kan i mange tilfælde væsentligt være mere skadelig for mennesket og dets omgivelser, end den verbale form. Verbal ondskab kan ikke nedbryde en mur, en bygning eller en park, men det kan ondskab i sin fysiske form, hvis aktøren har tænkt dette med i sin plan og ved udførelsen af en handling. Fælles for den verbale og fysiske ondskab er, at de kan såre og skade et menneske. Den verbale ondskab skal dog ikke reduceres. Den verbale ondskab kan her spille ind på den instrumentelle ondskab, såvel som den dumme ondskab, og fylder hermed sagt en stor del af vores virkelighed, hvad end man er barn eller voksen. Der føres mange opdragelseskampagner med sproget som fokus, hvor politikere, og NGO'er og andre pædagogiske institutioner, ønsker at fremme det pæne sprogbrug. Den verbale ondskab er den mest tilgængelige ondskab, og er også en hverdags ondskab som så ofte bliver brugt, at den nogle gange bliver taget for let på. Skældsord, bandeord og andre grimme sætningskonstruktioner kan såre børn og voksne i forskellige henseender, og bør derfor også ses på som et onde, som vi i samfundet skal forsøge at bekæmpe. Vi kaster om os med skældsord. Vi misbruger deres oprindelige betydning og tænker ikke videre over, hvordan de modtages, da vi i vores egen retfærdighed, blot forsøger at vinde en diskussion, slå vores budskab fast eller netop ved at bruge hårdtslående sætningskonstruktioner. Taler man derimod pænt til hinanden, selvom man er stærkt uenig, vil begge parter skilles i en god tone og situationen eskalerer ikke yderligere. På denne måde, kan den gode tone være forebyggende i situationer, der i værste tilfælde kunne gå hen og blive fysiske, hvilke ville føre til nye onde handlinger.

Hvad er forskellen på "det onde" og ondskaben som begreber?

Det onde er til, bliver udført via handlinger og kan peges på fordi den er til stede. Ondskaben er den instans det onde udspringer af. Det onde fødes i ondskaben. Var aktøren ikke ond, eller ikke tænkte onde handlinger, ville det onde ikke blive udført. Ondskaben opstår ved magtesløshed, ved jalousi, ensomhed og andre menneskelige forhold i sindet, hvor den enkelte ikke føler, at livet længere har den samme værdi, fordi vedkommende har mistet modet, troen, kærligheden eller andet. Jørgen Nielsen, skriver i et kapitel i Pahuus' bog, 'Tomhedsfølelse og Ondskab, at; [...] "livsomstændighederne kan være så hårde, skuffende og ødelæggende, at det er helt forståeligt, at mennesker ender i tomhedsfølelsen." (Pahuus, 2007, s. 210). Det er heldigvis langt fra alle mennesker der når så langt, som at opgive livet og tilværelsen. Mange bliver hjulpet i tide. Enten af familien, vennerne eller af forskellige terapeuter der kan guide den enkelte på rette kurs, og hjælpe med at finde mening med det hele. Hvorfor overhovedet bruge tid på at definere de to begreber? I specialets sammenhæng er det netop vigtigt at kunne skelne mellem ondskab, og en ond handling. Det onde. Ondskaben er noget større og mere abstrakt, noget uvist, noget som ikke er så direkte som selve handlingerne, der er et produkt af ondskaben. Ondskaben kan godt ligge og dulme i et menneske, og måske aldrig blive til andet end tanker skjult i sindet, hvorimod de onde handlinger er resultatet af ondskab, der sker fyldest. For at undgå det onde må man derfor forebygge ondskab og gøre en indsats for at se menneskers problemer i tide. Vi skal blive bedre til at være ærlige, når vi har det svært. I stedet for at gå med lidelserne selv, må vi gå til fagfolk eller til vore nærmeste, uanset om det er et nederlag for den enkelte, at bede om hjælp. Pahuus skriver om dette;

[...] "Hvis man skal hjælpe sig ud af tomhedsfølelsen og hvis andre skal hjælpe en ud af denne, da gælder det om at give sig i kast med virkeligheden. [...] man involverer sig i den mellemmenneskelige og medmenneskelige tilværelse." (Pahuus, 2007, s. 210).

Prisen for hvad det kan ødelægge i et menneske, eller føre til af andre sindslidelser er værd at gøre opmærksom på, inden eventuelle skader sker.

Når vi møder ondskaben, kommer den altid som en overraskelse. Ingen går og forventer eller håber på at opleve ondskab. Vi ved ikke, hvordan den ser ud, kender ikke dens form, men

pludseligt er den der, uventet og rystende. Hvordan skal vi reagere i denne situation? Hvad skal vi gøre, og hvad skal vi ikke gøre? Svaret til disse spørgsmål kan vi kun basere ud fra tidligere erfaringer. Måske ved man præcist hvordan man skal håndtere situationen, da man før har tænkt på et lignende scenarie, eller måske er man chok, og må handle ud fra sin intuition. Ondskaben lever på bedste vis, og i lige så høj grad, som den altid har gjort. Den har blot ændret form. Ændret form i sine handlinger og metoder, er blevet mere afstumpet og rå, men også i sin definition på hvad ondskab er. Videnskaben forsøger at analysere den og forklare, hvorfor og hvordan ondskaben bliver til og udvikler sig. Gennem tiden er vi blevet klogere på hvad "det onde" er, og hvad der gemmer sig bag ondskaben, men vi må blive ved med at forske i den. Onde handlinger er resultatet af tanker, udført af mennesker. Vil man helt af med ondskaben, må man først fjerne den fra mennesket.

Journalisten, Rollo Romig, citerer den britiske filosof, Peter Kenneth Dews, i sin artikel fra The New Yorker; "The word "evil" no longer suggests possession by a satanic or any other kind of supernatural force. Evil requires agency; one can't be born with it." (Romig, 2012, s. 3/4). Dews er altså ikke helt enig med Kant, om at ondskaben er noget der ligger i os mennesker. Ondskaben er altså tanker der igennem en etisk og moralsk forståelse bliver til handlinger, og som oftest afspejler afsenderens subjektive søgen efter retfærdighed. Den er resultatet af en handling, der enten fremtræder i fysisk eller verbal form.

Når en ond handling sker og bliver udført, kan den virke meget brutal på de mennesker, som handlingen rammer. Nogle gange kan de ramte have en forståelse for handlingernes motiver, mens de andre gange kan være helt uforstående over for dem. Netop forståelsen er vigtig her. Forståelsen for det enkelte menneske. Vedkommende som udfører handlingerne har måske ikke følt sig forstået, er ikke blevet hørt og taler derfor igennem sine onde handlinger, og som målt i handlingernes konsekvenser bliver gjort til større eller mindre implicite opråb fra handlingernes aktør. Her er det, at ondskaben vil lære vi mennesker, at vi skal se hinanden, forstå og lytte til hinanden. Ellers opstår ensomheden, en lidelse som isolerer individet, og måske grundet en manglende anerkendelse fører til depression og manglende selvtillid. Det er dog ikke det eneste vi lærer af ondskaben. Den kan lære os meget, og det vil specialet komme med eksempler på. Det er vigtigt at vi bliver ved med at søge denne viden, så vi kan komme ondskaben i forkøbet, forebygge

den ved at forstå den, og forstå den ved at analysere den. Ondskaben fylder i vores verden, og onde handlinger rammer os pludseligt af forskellige motiver, Derfor er det også et emne, der er meget aktuell og present. Vi er nødt til at være beredt på den, og netop dét vil ondskaben også lære os. Hvordan udvikler vi os fra ét beredskabsstadiet til et andet og mere effektivt? Det som vi er blevet gjort opmærksomme på, da den onde hændelse ramte, skal vi nu enten udvikle os fra, gøre bedre eller lære af. Disse tre eksempler kan vi se som positive udfald ved ondskaben, efter sorgen har lagt sig. Positive udfald, da disse skal hjælpe os med at forebygge andre eller lignende fremtidige hændelser. Den fortæller os også, om vores aktioner, og om vores indsats er god nok i forhold til de udfordringer vi møder. Hvis man ser på den foreståede onde handling, dens konsekvenser og udfald og anerkender, at vi også lærer noget eller udvikler os, som et resultat af hændelsen, vil vi da også kunne sige, at den onde handling kan have en vis form for nytteetisk værdi. Nytteetisk værdi fordi, at hændelsen rammer nogle få i den store menneskelige population, der gør at andre kan drage erfaringer, udvikle og måske producere ny viden indenfor ondskaben.

Hvis intet ondt nogensinde ville ramme menneskeheden, ville vi så tage freden for givet? Ville vi føle os mindre taknemmelige og mere udødelige? Måske ville vi glemme respekten for vores medmennesker, tage hinanden for givet, og miste en del af de dyder der kendetegner den gode karakter. Kan vi med dette sagt også sige, at ondskaben også bringer noget godt med sig? Menerne er mange og delte.

Nu vil specialet se nærmere på, hvad der kan starte og stimulere den indre ondskab. Er ondskaben noget der opstår ud af det blå, og kommer den fra noget der er hinsides mennesket?

Hvordan bliver mennesket ondt?

Afsnittet præsenterer flere forhold, hvorpå mennesket kan udvikle og tænde sit indre onde. Ondskaben opstår ikke i trygge og lykkelige sociale forhold, men baserer sig på en vis form for mangel af interaktion i sociale fællesskaber. Den subjektive boble skal brydes.

Ved isolation og ensomhed er mennesket alene med sine tanker, idéer og meninger. Her bestemmer ingen andre end det isolerede menneske, og alt andet er lukket ude. Det er denne

ramme der skal til, for at mennesket kan udvikle sit indre onde. Isolationen kan være påtvungen gennem straf, men kan også være et subjektivt valg. I det mennesket kun er sig selv, er det fri fra udefrakommende input, som ellers ville forstyrre den enkelte fra sin egocentriske boble. Når vi møder os blandt folk, bliver vi en del af andres virkelighed. En virkelighed, hvor de subjektive behov ikke sætter rammerne for alle andre i denne virkelighed. Bliver man mødt af andre mennesker og bryder med sine selviske vrangforestillinger, bremser det en i ikke at kunne realisere det onde, der ellers ville blomstre ved ensomheden i isolationen. Som Pahuus også skriver, så er det i isolationen at ondskaben kan slå rødder. Han skriver; [...] ”Men i begge former er der dog tale om en vis grad af tillukning over for omverden, og en sådan tillukning er som sagt altid forbundet med en vis tømning af tilværelsen for fylde og mening.” (Pahuus, 2007, s. 144).

Det er dog ikke kun i isolation, at vi kan frembringe det onde i os selv. Hvis en af vores nærmeste bliver udsat for en brutal forbrydelse, vil vi i mange tilfælde være i stand til at give slip på vores selvkontrol, fornuft og moral, og lade vores indre onde, styret af retfærdighed og vrede, få frit spil. Vi kender det fordi, vi er mennesker, og ved at hændelser som disse kan være en del af livet. Vi besidder alle det onde, men det skal stimuleres og tændes, da det ellers bliver tæmmet af vores fornuft, moral, og ved rationel refleksion og på den måde tager selvbeherskelsen over, og kaosset i os mindskes. Nogen skal tales ned, og hjælpes med udefrakommende inputs, så onde handlinger forhindres. Dette er også er gældende ved isolation. Vi taler ikke om det onde i os selv. Vi kan dømme andre, og til tider have nogle negative holdninger i forhold til et andet menneske, men det betyder ikke, at vi kender det onde i os selv. Vi har ikke nødvendigvis erfaret at blive voldsomme eller hysteriske på andre. Nære venner og familie der tror, at de kender os, også blive overraskede eller forbavsede, hvis de ser os bryde ud af vores vante skal, som ellers kontrolleres af en vis form for moral og fornuft. Selv kan man blive overrasket, hvis man handler uhæmmet i følelsernes vold, og handler uden nogen form for refleksion. Man kender godt motivet, begrundelsen for, hvorfor følelserne stak af med en, men man kender ikke den ukontrollerede kraft sindet fandt frem, fra det ellers beherskede indre. Har et menneske oplevet sig selv i en vrede og ophidset tilstand, kan man sige, at det menneske kender til alle sine sider, gode sider som skyggesider, sider som vi alle besidder, men ikke lige ser. Det menneske kan, fordi det kender sig selv, være i stand til, at være mere behersket i ellers pressede situationer, da det kender sine personlige grænser og ved

hvornår det skal trække sig, hvis personen ikke finder spænding i en verbal som fysisk konflikt. Svendsen skriver;

[...]”Nogle er mere gode, andre mere onde, men alle er gode *og* onde. [...] ”Vi er gode *og* onde, ikke bare i den forstand, at vi nogle gange handler godt og andre gange ondt, men mere grundlæggende er begge dele afgørende for en forståelse af, hvem vi er.” (Svendsen, 2005, s. 60).

Faktorerne der starter den indre ondskab kan være mange. Man kan ønske forandring, retfærdighed, revanche eller noget helt fjerde. Hvis man som menneske har oplevet, når vreden ulmer i en, fordi den personlige grænse er nået, så ved man også, hvornår det er godt at trække sig, så unødvendige verbale som fysiske konflikter ikke opstår. Den positive side af vreden, som er et forstadium til onde handlinger, er altså at vi lærer os selv at kende fra denne mere skjulte side.

Specialet vil nu se nærmere på Svendsens 4 former for ondskab. Disse onskaber dækker meget vel de forskellige måder mennesket, med sit indre onde, handler og udfører onskaben på. Der vil være nye forståelser for, hvordan vores handlinger kan kategoriseres ind i Svendsens 4 former.

Svendsens 4 former for ondskab

Dette afsnit vil introducere Svendsens 4 former for ondskab. Afsnittet vil analysere hver form for ondskab på dets navn og definition og sekundære teoretikere vil blive inddraget.

Nu vil specialet kigge nærmere på Svendsen, specialets primære teoretiker, der er kommet frem til følgende 4 former for ondskab:

- Den dæmoniske ondskab, Den instrumentelle ondskab, Den idealistiske ondskab og Den dumme ondskab.

Den dæmoniske ondskab

Den dæmoniske ondskab er kendetegnet ved, at mennesket gør det onde, for at være ond, for onskabens skyld. (Svendsen, 2005, s. 62). Her kan det være svært at komme med konkrete eksempler, for stort set alle mennesker der udøver onde handlinger, handler af et bestemt motiv,

andet end blot for ondskabens skyld. Dog findes der mennesker der har sadistiske lyster. Disse sadister finder nydelse i at se andre lide eller at påføre andre smerte, som et middel til dominans. Man kan i den forbindelse henlede sine tanker på middelalderens bøddel, som skulle torturere fanger og dødsdømte, og som havde dette erhverv som deres levebrød, hvad enten de var født ind i en bøddelfamilie eller dømt til at være det. (Harrington, 2013, s. 27-28). Disse bøddler var ikke sadister, men trænede torturmetoder og sving med øksen eller sværdet, så det blev rutine at foretage en henrettelse. For at disse henrettelser kunne retfærdigøres for bøddlen over for den dømte, eller for sadisten der udfører dem mod offeret, kan man tænke sig, at aktøren blev nødt til at tingsliggøre relationen, så der i forholdet ikke eksisterede en du/jeg relation, men at offeret blev reduceret til at være et objekt. På den måde distancerede aktøren sig fra offeret. (Svendsen, 2005, s. 75). Udover at distancere sig fra offeret eller den dømte, som i bøddlens tilfælde, kunne bøddlen også skelne imellem, om den dømte fortjente denne lidelse eller ej. De fleste kriminelle der bliver dømt til tortur eller henrettelse, havde af en eller anden grund selv fortjent det, ifølge højesteretten. Bøddlens job var dengang at udføre sine henrettelser så skånsomt som muligt. Dog var det nemmere for bøddlen at udføre sit arbejde, hvis han vidste, at den dømte havde gjort noget brutalt mod et andet menneske. Svendsen skriver;

[...]”Vi skelner mellem hvem der fortjener en lidelse, og hvem, der ikke gør det i vor følelse af skadefryd, og efter min mening er eksistensen af skadefryd ikke noget belæg for, at mennesker generelt har en sadistisk disposition.” (Ibid.s.78).

På den måde kunne bøddlen selv reducere eller frembringe egne følelser omkring den dømte og rettens dom, hvorimod sadisten ikke har rettens ord, for at måtte pine eller henrette sit offer. Sadisten gør det bare, af egne egoistiske og sadistiske grunde. Svendsen skriver;

[...]”Sadisten vil have magt. Ofrenes skrig fortæller sadisten, at han har magten over et andet menneske. Skrigene bekræfter, at magtrelationen er autentisk. Smerten er for sadisten ikke et formål i sig selv, men et middel til dominans.” (Ibid. s. 75).

Det er her ordet *skadefryd* passer godt ind, da det er et ord som har to definitioner. Skadefryd kan oversættes til, at være en reaktion, hvor man glædes over den andens tab eller ulykke. Det kan også tolkes på den måde, at man fryder sig ved, at retfærdigheden sker fyldest. Her passer første tolkning af skadefryd på sadisten og anden tolkning på bøddlen. Skadefryd er her noget som

frembringer et gode for sadisten, i og med at sadisten udfører handlingen for at opnå den tilfredsstillelse der ligger i at udføre den. Dermed bliver det for sadistens egen skyld, og ikke alene for ondskabens skyld, altså bliver ondskaben instrumentel, fremfor dæmonisk. Sadisten bruger offeret som middel for at fremme egen lykke. Den instrumentelle ondskab ser specialet på i næste afsnit. Egoismen kan derfor også siges at være en mild form for dagligdags ondskab. Den italienske teolog og filosof, Thomas Aquinas (1225-1274) skriver; [...] ”Man kan ikke elske det onde, uden at man tillægger det det godes egenskab, det vil sige, at det i en bestemt situation er et gode eller bliver opfattet som et gode.” (Svendsen, 2005, s. 80). Hvilket igen er en filosof der argumenterer for at mennesket er egoistisk, og for at ondskaben ikke selv, alene, kan stå til grund for sig selv. Der er altid et motiv bag. Rousseau, argumenterer ifølge Svendsen for, at mennesket ikke er ondt for det ondes skyld, men for at gøre noget godt for sig selv, på andre bekostning. (Svendsen, 2005, s. 81). hvilket kan relateres helt frem til i dag, hvor folk ofte handler således i forskellige sammenhænge, hvilket igen er en form for egoisme.

Man kan diskutere, hvorvidt den dæmoniske ondskab bør redefineres. For at udføre denne form for ondskab skal den være umotiveret, følelsesforladt og tankeløs. Umotiveret, fordi den pludseligt blot skal ske. Følelsesforladt, fordi aktøren ikke skal føle noget idet handlingen udføres. Tankeløs, fordi handlingen ikke har strejftet fornuften. Kan dette overhovedet lade sig gøre, idet det er et menneske der udfører handlingen? Ved at nævne ordene umotiveret, følelsesforladt og tankeløs kan man tænke på et menneske der er tomt, sjæleløs og ude af stand til at agere i samfundet. Det er for mig hvad der skal til, før man kan udføre en ond handling for at være ond, kun for ondskabens skyld, helt uden motiver for andet. Alligevel nævner Svendsen, at der findes seriemordere, for hvem det blot handler om at påføre offeret smerte, noget som Svendsen kalder *autotelisk vold*, en udøvelse af vold der sker med sig selv som mål. (Svendsen, 2005, s. 66). Denne form for vold er en ond handling der sker, fordi at aktøren finder glæde ved volden. En glæde der fører til noget godt, for aktøren selv, selvom den forårsages af noget ondt. Den kan også skyldes, at aktøren mærker en form for dominans og kontrol over offeret. Den amerikanske forfatter, Edgar Allan Poe (1809-1849), som Svendsen også citerer, siger at; “[...]vi udfører handlinger, vel vidende, at de er onde og uden, at vi har nogen anden grund til at gennemføre dem. Dette betyder ikke, at det onde i sig selv er en handlingsgrund, men kun at vi af og til er irrationelle.” (Svendsen, 2005, s. 71). Poe er altså enig med Aristoteles om, at menneskets onde handlinger skyldes dets

uvidenhed. Svendsen fremhæver i sin tekst om den dæmoniske ondskab, John Rawls beskrivelse af onde mennesker; "John Rawls skriver, at det onde menneskes bevæggrund er kærlighed til uretfærdighed og hævder, at dette menneske søger uretfærdighed, netop fordi det bryder med en retfærdighedsnorm." (Svendsen, 2005, s. 68). Rawls' eksempel er til at forstå, hvis man tænker på trangen til at bryde normerne. Har man en kærlighed for at forbryde sig mod retfærdigheden, er dette motiv nok i sig selv. Finder man kærlighed i uretfærdigheden må der kunne findes en lyst og en glæde ved at gå imod retfærdigheden.

At Svendsen kalder denne form for ondskab *dæmonisk* er meget præcist. Dæmonisk fordi den relateres til fanden selv, som i kristen forstand er et væsen der udfører ondskab, for ondskabens skyld, for at straffe dem der efter biblens forskrifter, har levet et syndigt liv. Men også meget rammende fordi, at det er noget transcendent, der ligger udenfor menneskets verden, noget som ikke eksisterer i vores virkelighed. Derfor fortæller dæmonisk ondskab også om noget, der nærmest er umuligt at tænke for fornuften. Da djævelen er fiktiv, vil denne udførelse af ondskab også blive næsten fantasifuld, noget som ikke hører mennesket til.

Skulle man kalde denne dæmoniske ondskab noget andet, kunne man kalde den *tom ondskab*, fordi det er den tilstand, jeg tænker et menneske skal befinde sig i, og for at kunne udføre onde handlinger for at være ond, for ondskabens skyld. Ser man på Holocaust, hvor nazister dræbte op mod 6 mio. jøder, kan man forestille sig, at disse mennesker måtte lukke ned for de medmenneskelige følelser, etik og moral og uhæmmet tjene en ideologi og troen på noget bedre. Dog blev denne jødeudryddelse udført ud fra et motiv, så den er derfor ikke dæmonisk. Holocaust vil jeg komme ind på senere i den idealistiske ondskab.

Man kan derefter diskutere, hvorvidt noget der er tomt, kan rumme en ondskab. Dette fører os videre til endnu et andet navn til den dæmoniske ondskab, nemlig *umotiveret ondskab*. Umotiveret ondskab kunne denne form også hedde, for vigtigst af alt er det, at handlingen skal være motivløs og blot ske for at ske. Ved at kalde den for umotiveret ondskab, skal man dog først vide, hvad et motiv er. Et motiv er en begrundelse for noget bestemt, som i specialets henseende er den onde handling. Motivet kan opstå ud af mange forskellige sammenhænge, og er derfor ikke altid det samme. Det kan være forskelligt for mennesker afhængig af situation, miljø og baggrund. Med dette sagt, ville *dæmonisk ondskab* ligeså vel kunne hedde *tom ondskab* eller *umotiveret*

ondskab. Pahuus skriver bl.a. også i sin bog, tomhedsfølelse og ondskab, at; ”tomhedsfølelsen kan føre videre til ondskab” (Pahuus, 2007, s. 129). En tilstand i mennesket der hænger sammen med ensomhed og meningsløshed.

Hvad kan vi lære af den dæmoniske ondskab?

Mange filosoffer har gennem tiden givet deres bud på, hvordan den dæmoniske form for ondskab skal forstås. At være ond, fordi det er ondt, og for ondskabens skyld. Mange argumenterer for, at den ikke kan stå alene uden motiv for et andet gode, andre siger at tilstanden mennesket befinder sig i, når det begår onde handlinger for det ondes skyld, er ubeskrivelig. Svendsen siger, at formen ligger meget op af instrumentelle ondskab, og ender med at reducere den til at være en variant af den instrumentelle ondskab. (Svendsen, 2005, s. 81). Han vil ikke modargumentere, at den dæmoniske ondskab har og kan have motiver for sine onde handlinger. Uanset hvad mennesket foretager sig af onde handlinger, har disse et formål, hvad enten det er for behaget, lysten, spændingen, retfærdigheden eller dominansens skyld. Den dæmoniske ondskab er altså, som jeg ser den, ikke motivløs, og derfor også en variant af den instrumentelle ondskab, da den bærer et motiv der enten er egoistisk eller kollektiv. Hvad vi lærer af denne ondskab er, at mennesker ikke kan udføre onde handlinger, uden at der ligger en vis form for tanke eller motiv bag, som er præget af en retfærdighed, ønsket om anerkendelse, lykke eller selvbehag. Vi bliver egoistiske og søger behaget på en andens bekostning.

Den næste form af Svendsens 4 ondskaber jeg nu vil komme ind på er, *den instrumentelle ondskab*.

Den instrumentelle ondskab.

Denne ondskab er en metode til at opnå noget, man gerne vil, også selvom man udfører et onde for at opnå det. Deraf kommer navnet *instrumentel*, som hentyder til et redskab, til at opnå det man vil. Man kan også oversætte instrumentel til at være et middel. Denne ondskab går ud på, at et menneske udfører en ond handling, med troen om, at den som et middel, fremmer et subjektiv behag eller ønske. Man ved altså godt, med fuldt overlæg, at man gør noget ondt, men man gør

det alligevel. (Svendsen, 2005, s. 63). Det onde bliver altså et middel til at opnå det gode. Det står i stærk kontrast til hvad den tyske filosof, Immanuel Kant(1724-1804) går ind for ved moralloven, men også ved det kategoriske imperativ som siger, at man skal handle således, at ens maksime kan ophøjes til almen lov. (Rostbøll, 2015, s. 33). Svendsen citerer den tyske filosof, Friedrich W. J. Schelling(1775-1854) for at mene, at det onde består i egenviljen, som sætter sig selv over universalloven. (Svendsen, 2005, s. 82). Dette ville føre til, at vi mennesker blot gjorde, som det passede os, fordi det gavtede vores egen lykke. Man oplever børn gøre det samme. De udfører en urimelig eller egoistisk handling, for at fremme eget behag. Mange gange fordi de ikke ved bedre, har sprogbarriere eller blot mangler respekt og opdragelse. Dog lever vi ikke i en virkelighed hvor det er børnene, der har ansvaret for, at samfundet kører rundt. Ifølge Kant, udfører vi den instrumentelle ondskab, i hverdagsituationer, ikke for at gøre noget ondt, men for at vælge egenkærligheden over noget andet. (Ibid. s. 83). Mange af os, kan derfor også nemt relatere til denne form for ondskab, da den ikke behøver at være skadende eller voldelig. At kalde en ondskab for hverdagsondskab gør den mere jordnær, og ordet ondskab, som vi ellers forbinder med noget negativt og ubehageligt, reduceres i det man kobler det sammen med hverdagen. Hverdagen er noget alle mennesker oplever, noget som kan være vane og rutinepræget, hvilket gør hverdagsondskaben nemmere at relatere til for hvert enkelt individ. Kant mener, ifølge Svendsen, at al ondskab stammer fra menneskene, fra hverdagsituationer, og har bund i vore frie valg, til at kunne vælge det ene frem for noget andet. Dermed siger Kant, at det også kun er mennesket, der kan stå til ansvar for ondskaben. På den måde lukker han al snak om overnaturlig ondskab ude, som kirken ellers skræmte med i middelalderen. Vi vælger ondskaben ud fra et subjektiv ønske om at fremme et behag, vi er derfor selv herre over vore valg. Men hvad er hverdags ondskab egentligt? Er det at stjæle, at lyve, at være egoistisk, eller noget fjerde? De førnævnte eksempler kan sagtens være tilfældet, i hvert fald hvis man spurgte Kant, som ville bruge sin morallov som argumentation. Dog bliver vi nødt til, at se på omfanget og konsekvenserne af handlingerne der udføres, før at vi kan dømme aktøren bag handlingen for værende ond.

Hvis et menneske lever i dyb fattigdom, og til hverdag ikke har økonomi til at få mad på bordet, vil min påstand være, at dette menneske ville vælge at stjæle, eller være fristet til at gøre det. Vedkommende der stjæler ved godt at det er forkert, men er samtidig så desperat, at egoismen tager over for moralen og retfærdiggør, at det er nødvendigt at stjæle. Der hvor det at stjæle

bliver et onde er, når man gør det for egen vindings skyld, eller for at komme i besiddelse af luksus og rigdom. Her sætter man sine egne behov først og tænker ikke på modparten, man stjæler fra. Bliver man bestjålet kan man føle sig utryk, overvåget og skrøbelig. Tyveri er derfor et onde mod et andet menneske, som kan have både psykiske som fysiske konsekvenser. Ligeledes kan samme konsekvenser være gældende, for folk man bedrager eller lyver over for. En løgn kan være et godt eksempel på den instrumentelle ondskab, idet man via løggen som middel, fremmer sin egen position, og sætter hensynet til sig selv højere end moralloven. Sidstnævnte er et eksempel på hverdags ondskab, egoismen, som her ligger til grund for begge handlinger, at stjæle og at lyve og er aldrig uden motiv.

En anden vinkel på ondskab generelt, men også på den nærværende instrumentelle, kunne være den, at nogle mennesker bliver født ind i en familie, hvor de helt fra barnsben, ikke oplever andet end ondskab, og opdrages derfor til at tro, at det er det eneste rigtige. At man tackler sine problemer og andre hverdagssituationer med ondskab. Hvis man ikke kender til andet, er det svært at blive til andet, da kulturen i hjemmet spiller en stor rolle i identitetsdannelsen. Mennesker der bliver opdraget således, har dog stadig et valg mellem det gode og det onde, men vil på baggrund af det de kender til, være tilbøjelige til at vælge ondskaben. Godhed er her mere fjern og fremmed. Svendsen citerer Kant for at sige, at hvis et menneske begår onde handlinger, uden at kende moralloven, har dette menneske ikke kendt til den lov og de regler det har forbrudt sig imod, og skal derfor heller ikke dømmes for værende onde, men blot uvidende (Svendsen, 2005, s. 86) Dette skal dog ikke være et forsvar for, eller retfærdiggørelse af udførelsen af onde handlinger. Man kunne altid have valgt anderledes.

Hvad der også er værd at nævne ved den instrumentelle ondskab er det at, vi mennesker er projektorienterede. Vi har stort set altid gang i projekter, store som små og idéer vi vil realisere, og hjælpen er tættere, end som ofte antaget. Vi bruger hinanden som middel for vores egen lykke, vore subjektive behov og ønsker. Dette er stik modsat af, hvad Kant ønsker af os som mennesker, nemlig at vi ikke handler mod hans kategoriske imperativ, som siger [...]”Handl således, at du tillige behandler menneskeheden, såvel i din egen person som i enhver anden person, som mål, aldrig blot som middel.” (Rostbøll, 2015, s. 35).

Ikke alle handlinger i den instrumentelle ondskab er ment ondt, dog har disse handlinger et til fælles, nemlig at de udføres af et subjektivt behov for at fremme eget behag og lykke. Vil man eksempelvis gerne overvære en fodboldkamp, men mangler et transportmiddel for at udføre ønsket, kan man ringe til en ven der ejer en bil og spørge til, om han vil med. Siger han ja til dette, ser vennen måske ikke det bagvedliggende motiv ved forespørgslen, men tolker det derimod som en mulighed for socialt samvær med en kammerat. Motivet var blot at komme til fodboldkamp for at opfylde eget behov, og ikke for det sociale aspekt, selvom der også er en gevinst ved den sociale sammenkomst. Motivet kan også være en blanding af de to, men starter ved det subjektive ønske.

Hvad kan vi lære af den instrumentelle ondskab?

Den instrumentelle ondskab kan være manipulerende, løgnagtig og selvisk. Vi bruger hinanden som middel for vore egne egoistiske ønsker, hvilket er modsat af Kants kategoriske imperativ. At vi bruger hinanden som middel, behøver dog ikke altid at være ondt ment for modparten, men blot for at udfylde egne behov, som med eksemplet med fodboldkampen. Det betyder også, at denne ondskab ofte kan ses i hverdagssituationer, hvilket gør den nem at relatere til. Den kan være helt usynlig i motivet, om at fremme et ønske om at se en fodboldkamp ved at få det sociale indover, men den kan også være noget mere klar og synlig. To eksempler på disse kunne være, at vi låner penge af venner, men bedrager dem og ikke betaler tilbage, eller at vi manipulerer et menneske af det andet køn, til at tro at man er forelsket, og i stedet kun udnytter denne kontakt man har, med det andet menneske, til at udfylde sine egne intime og seksuelle behov. Netop når det handler om følelser og økonomi, snakker vi om to faktorer, som for alvor kan bryde bånd mellem relationer, og som så ofte har gjort det. Vender man derimod blikket mod de fattige lande, ser man at nogle mennesker stjæler, men for overlevelsens skyld. Disse mennesker er ikke onde, men stjæler de ikke mad eller penge, vil de ikke overleve. Vi kender ikke altid betingelserne for disse mennesker, og bør derfor heller ikke dømme dem som værende onde, blot fordi at de stjæler. De ved godt, at det er kriminelt at stjæle, og at de tager en chance, men desperationen for at overleve overrumpler moralen.

Vil man aktivt tage ved lære af denne ondskab, skal man tænke over motivet bag sine handlinger. Udnytter man sine nære for at opnå egne behov, eller kan man selv gøre mere for at nå der til? Jo mere man bruger sine nære, familie og venner, til at opfylde egne behov, desto større er chancen for også at blive uselvstændig, ved det at man gør sig afhængig af en hjælp, som kan være et praktisk foretagende, økonomisk eller andet. Det kan derfor være mere negativt at praktisere den instrumentelle ondskab, end som først forudset.

Den næste form for ondskab er den idealistiske ondskab. En ondskab der i sit væsen, søger at opfylde et ønske eller at tjene et højere formål.

Den idealistiske ondskab

Idealistisk ondskab handler om, i sin korte form, at aktørerne gør noget ondt i den tro, at det gør noget godt. Svendsen skriver;

[...]”For idealisten, i modsætning til den instrumentelt onde, vil det ofte ikke bare være moralsk tilladt, men faktisk moralsk påbudt, at skade den anden i det godes tjeneste. Modstanderen legemliggør det onde, som må bekæmpes.” (Svendsen, 2005, s. 63).

I tidligere århundrede var idealistisk ondskab forbundet med noget religiøst, og man dræbte derfor de mennesker eller folkeslag der stod i vejen for sådan et ideal. (Pahuus, 2007, s. 144). Et eksempel på dette er korsridderne der tog på korstog for at vinde kristen kontrol over det hellige land, Palæstina. Sidenhen har den idealistiske ondskab skabt store lidelser for uskyldige mennesker rundt i verden. Eksempler på disse er der hvor russiske, Josef Stalin, kinesiske, Moa Zedong og østrigskfødt, Adolf Hitler har udslettet store grupper af mennesker, grundet deres selviske ønsker om et bedre samfund. (Ibid. s. 144). Den idealistiske ondskab kan skyldes én mands værk, men kan også være resultatet af flere hundrede tusinde menneskers ideologi. Den opstår ved kærligheden til en bestemt sag eller formål, idéen om noget bedre for samfundet og kollektivets skyld. Kærligheden kan derfor også udtrykkes i onde handlinger. Den udføres af kærlighed fordi det tjener et større formål, noget som aktøren tænker, gavner de fleste, noget som vil få et positivt udfald. Den udføres i onde handlinger, da denne kærlighed til en bestemt sag,

kræver sine ofre. Man kan se disse handlinger fra to sider, aktørens og ofrenes. Den visionære aktør kan se, at det hele bliver bedre eller vil udvikle sig i en ønsket retning. Ofrene, for hvem det går ud over, ser aktøren som værende ond, da aktørens handlinger frarøver dem livet, identiteten, hus og hjem eller andet. Ofrenes lykke bliver tilintetgjort til fordel for aktørens behag. Den mest omtalte hændelse indenfor den idealistiske ondskab i nyere tid er Holocaust. Idéen om en jødeudryddelse, hvor helt op til 6 mio. jøder måtte lade livet for ideologien om en ren arisk race. Hvad får et alment begavet menneske til at se bort fra sin empati, moral og etik for at følge en sag? Hvordan kan et menneske vælge at acceptere sit medmenneskes skæbne på en sådan umenneskelig måde? I første omgang kan vi vælge at se nærmere på ordet, *skæbne*. Svendsen citerer Hitler for at bruge ordet i sin udtalelse om, hvorfor de skulle udryddes;

”Der findes ingen grund til at have medlidenhed med et folk, som skæbnen har bestemt skal gå til grunde. Ræsonnementet er, som følger; Skæbnen har bestemt, at jøderne skal gå til grunde ved at gøre dem svage, og *fordi* de er svage, bliver det legitimt at udrydde dem. De svage har ingen ret til liv. Svagheden – og derfor de svage – skal udryddes.” (Svendsen, 2005, s. 116).

De svage var altså ifølge Hitler Jøderne, og skulle derfor udryddes. At skæbnen har valgt og bestemt for jøderne, at de er svage, er midlertidigt noget der lyder som om, at en almægtig gudekraft har bestemt, at sådan skal det være. I 1940'erne var man for længst kommet videre fra tanken om, at der eksisterede et overnaturligt gode og onde og man vidste godt, at det ligger i mennesket og i friheden til valget om, hvad man vælger, og hvordan man vil leve sit liv. At det derfor så, i Hitlers perspektiv, er skæbnen der har valgt for jøderne, er et meget vag argument at basere og udføre sådanne grusomme gerninger på. Man fristes til at mene, at Hitler hæver sig over det jødiske folk, til en slags guddommelig status. Hitler var dog ikke ene om denne ideologi. Nok var den startet hos ham selv, men han vandt hurtigt tilhængere og fik stiftet nazistpartiet, der senere hen skulle vise sig at blive landets største parti. Ideologien om en ren arisk race kørte nu på sit højeste, samtidig med at Tyskland var i krig og havde invaderet flere lande, herunder Danmark d. 9. april 1940. Svendsen har skrevet meget om den idealistiske ondskab, og kommenterer også på jødeforfølgelserne ved at snakke om mennesker og gruppetilhørsforhold. Svendsen skriver;

[...]”Gruppetilhørsforhold synes at være et udbredt menneskeligt behov, men det bliver farligt, når gruppen bliver for tæt, når individerne i gruppen ophører med at tænke som individer og derfor også ophører med at reflektere over gruppens værdier, opfattelser og handlinger. Når skellet mellem ’os’ og ’dem’ er etableret, vil individerne ofte erstatte egne værdier og vurderinger med gruppens.” (Svendsen, 2005, s. 96).

Mennesket er et politisk dyr, som Aristoteles ville udtrykke det. (Ibid. s. 96). Et dyr der færdes bedst i flokke, da vi bl.a. nyder hinandens selskab og input. Vi må bare ikke blive så fasttømret i gruppen, så dedikerede, at vi glemmer vore egne moralske værdier og glemmer at tænke rationelt. Det skal stadig være vores egen stemme der taler, og ikke gruppens. Når kærligheden til gruppen er så stor, at den kan overrumle den subjektive holdning og moral, da har gruppen og ideologien vundet over gruppens individer. Selv bliver de blinde overfor dette, da de kun har øje for gruppens mål.

Pahuus, som også har fortolket Svendsens ondskabstypologier, beskriver i sin bog, ”Tomhedsfølelse og Ondskab”, den fanatiske form for idealistiske ondskab, den som Hitler lykkedes med under anden verdenskrig. Han skriver;

[...]”Den fanatiske form for idealisme er kun tænkelig som forbundet med bevidst afskærmning mod virkeligheden (dens sammensathed og kompleksitet, de modstridende erfaringer) og selvbedrag (hvor man ser bort fra det fejlende og mangelfulde hos sig selv).” (Pahuus, 2007, s. 145).

Afskærmningen og selvbedraget beskriver meget vel den udelukkelse af virkeligheden, som aktører af den idealistiske ondskab foretager sig. Fordi gruppen opdeler andre i samfundet som gode og onde, er det nemmere at forholde sig til tilværelsen og finde retfærdigheden i sine handlinger. Det er de andre, der er onde.

Hvad kan vi lære af den idealistiske ondskab?

Den idealistiske ondskab har fundet sted mange gange i løbet af historien, og er forekommet flere gange end som nævnt i specialet. Hvordan bremses en mand eller gruppes magtfulde tanke og ideologi om noget bedre? En ideologi er nødvendigvis ikke forkert, før den koster menneskeliv og

forsager store skader. I sådan et tilfælde har ufornuften overtaget for den enkeltes moral og etik, og han er derfor gjort blind overfor de menneskelige tab, som en konsekvens deraf. Sociale fællesskaber har en positiv effekt på mennesket. Heri kan læres sociale færdigheder, kundskaber, empati og respekt. Der hvor fællesskabsfølelsen ikke må tage over, er når der er fare for at mennesket bliver ét med gruppen, og derved mister sin subjektivitet.

Når mennesket fritages fra den selvstændige tænkning og frigør sig fra ansvar og moral, da kan mennesket, grundet den manglende rationelle refleksion, være i stand til at udføre ondskabsfulde handlinger. Kollektivets gruppepres opleves for manges vedkommende første gang i barndomsårene. Her skal den enkelte vise sit mod, og vise sit værd i gruppen. Enten ved at mobbe, gøre dumdristige ting eller andet som gruppen bestemmer. Den enkelte der bliver udsat for presset, kan dog sige fra eller til, men vil da, hvis man nægter, blive udmeldt af gruppen eller blive set ned på. Her finder individet ud af, om det er stærk nok til at sige fra, hvis den indre moral siger, at udfordringen eller opgaven som individet bliver stillet, er uetisk i forhold egne værdier. Det vi lærer er derfor, om vi som personer vil gå imod vore egne værdier for fællesskabet, og ofre det vi er, og det vi står for, for at blive accepteret af andre. Kan man modstå presset fra gruppen, man ellers gerne ville være en del af, er man viljestærk og tro mod sig selv, og finder sine venner et andet sted. Kan man ikke modstå presset, vil man blive accepteret, men vil måske føre en indre kamp mod sin moral, fordi at man ved, at det man gjorde eller gør, ikke stemmer overens med egen moral og værdier. Man påfører sig derved et selvonde, noget jeg vil komme ind på senere.

Den næste form for ondskab specialet vil berøre, er den dumme ondskab, som kan forstås på flere måder. Det er den farligste af de 4 ondskabsformer, da aktøren som udfører den, ikke selv ved at han/hun gør noget forkert.

Den dumme ondskab

Som navnet på denne form hentyder til, er denne ondskab irrationel og ikke gennemtænkt. Som Svendsen selv skriver, så er det en ondskab hvor [...]”aktørerne handler uden at tænke over, hvorvidt det de gør, er godt eller ondt.” (Svendsen, 2005, s. 63).

Den dumme ondskab er ofte blevet brugt til at analysere Hannah Arendts begreb om ondskabens banalitet, hvilket er et begreb, som specialet også vil behandle senere i et andet afsnit. Joachim Wrang, Cand. Mag i filosofi fra Syddansk Universitet skriver i et debatindlæg, at;

[...]”Ofte gør vi det onde pga. mangel på omtanke. Ondskab er som nævnt ikke noget, der udføres af dæmoniske monstre, de andre, men af almindelige mennesker, os selv. Almindelige mennesker kan udføre ekstrem ondskab under særlige omstændigheder og under gruppepres. [...] Den dumme ondskab kan bl.a. skabes via indoktrinering. F.eks. er træningslejre for terrorister også en udklækning af den dumme ondskab, fordi der misinformeres om, hvordan vestlige mennesker er over en bred kam.” (Wrang, 2002, s. 3/4).

At den er kaldes dum referer til en ulogisk handling, som ikke har været igennem fornuften. I nutidigt perspektiv har mange for vane, at kalde et andet menneske for dum, hvis det handler irrationelt, kommer med ubegavede udmeldinger, eller når et menneske handler i modsætning af en anden parts ønsker eller lign. Ordet *dum* kan også referere til en menneskelig kognitiv tilstand. Ligesom ordet *åndsvag*, som er et ord, der dækker over et menneskes kognitive og hjernefunktionelle mangler, hvilket reducerer det enkelte menneskes kundskaber, kompetencer og livduelighed. Ordet *åndsvag* bliver ofte misbrugt som et bandeord og bliver derfor reduceret fra dets ellers alvorlige betydning, til at blive brugt på lige fod med ordet dum. For at sætte et eksempel på den dumme ondskab, kan man vende blikket mod den tyske nazist, Adolf Eichmann(1906-1962), som var en af Hitlers tro officerer. Han var et normalt fungerende menneske som alle andre, men som var så loyal overfor sin forpligtelse, sin profession, at han mistede sin rationelle tænkning om rigtigt og forkert. Svendsen citerer Aristoteles for at mene, at den onde person, er en som har misforstået hvad det gode er. (Svendsen, 2005, s. 102). Sådan kan man beskrive Eichmann. Han var så loyal, at han ikke ænsede, at han handlede forkert. For Eichmann handlede det om følge sit embede og sit lands love. Som kantianer prøvede han at følge moralprincippet, men det synes hverken han eller nazisterne at gøre. Specialet vil senere komme mere ind på, hvordan den dumme ondskab spillede ind på Eichmann, under afsnittet om Hannah Arendt og den banale ondskab.

De andre ondskabsformer kan, til forskel fra den dumme ondskab, beskrives således, at den mand, som ved fuldt overlæg begår onde handlinger, er sig bevidst om handlingernes konsekvenser. Hvorimod den mand, som uvidende begår onde handlinger, men i god tro om at han gør det

rigtige, er langt farligere end ham, der er sig sine handlinger bevidst. For at bakke dette op, citerer Svendsen i sin tekst om den dumme ondskab, den tyske teolog og nazistiske modstandsmand, Dietrich Bonhoeffer(1906-1945), som var blevet dømt til døden for delagtigt at have planlagt attentat på Hitler. Han skriver i nogle breve, mens han sidder i fængslet og venter på sin henrettelse, nedenstående citat;

[...]”Overfor dumhed er vi værgeløse. Hverken med protester eller magt kan der udrettes noget her. Argumenter er uden virkning, kendsgerninger som modsiger egen fordom, behøver ganske simpelt ikke at blive troet – i sådanne tilfælde bliver den dumme endda kritisk – og hvis de er uomgængelige, kan de ganske simpelt blive skudt til side som intetsigende enkelttilfælde. Og så er den dumme til forskel fra den onde absolut tilfreds med sig selv, ja han bliver endda farlig, fordi han let bliver irriteret og går til angreb. Derfor er det nødvendigt at vise større forsigtighed overfor den dumme end overfor den onde.” (Svendsen, 2005, s. 103).

Et citat jeg synes dækker meget præcist forskellen på fx den instrumentelle ondskab og den dumme ondskab. En bevidst handling overfor en ikke-bevidst og uvidende handling. Pahuus beskriver en anden måde, hvorpå mennesket kan praktisere den dumme ondskab. Han skriver;

[...]”På tilsvarende måde kan mennesker være så dårligt begavede og have så lidt evne til – og træning i – at se tingene fra andres synsvinkler end deres egen, at de bestandigt kun tænker på sig selv og deres egen fordel. De har ikke evne til at se på situationen med andres øjne og er derfor heller ikke klar over, hvordan de påvirker andre negativt, og hvordan de kommer til at undertrykke andre.” (Pahuus, 2007, s. 147).

Citatet fortæller meget godt, om den snæversynethed som præger aktører af den dumme ondskab. Når man læser citatet, kan man tænke på børn, der vil have sin vilje, og som kun tænker på egne subjektive behov. Helt uden fra empati og rationel refleksion. Hvad der her ved Pahuus' eksempel også skitseres, er forholdet mellem moralsk dumhed og ubegavet dumhed. Her har vi Eichmann som udfører den moralske dumhed, i det han tror han handler rigtig, da han er blind over for, hvad der i virkeligheden er godt, og hvad der er ondt. Den ubegavede dumhed evner ikke, som beskrevet, at sætte sig ind i andres sted, grundet den ringe begavelse, og undertrykker derfor andre.

Hvad kan vi lære af den dumme ondskab?

Den dumme ondskab kan forstås på flere måder. Enten som et resultat af mangel på intelligens eller mangel på moralsk og etisk forståelse, for hvad der er godt og ondt. Den dumme ondskab er derfor mere utilregnelig og farlig end de andre former. Aktører af den dumme ondskab ser ikke andre vinkler af handlingen end deres egen, og ved derfor heller ikke at de generer eller skader andre, idet de ikke ved, at de udfører en forkert eller ond handling. For at lære af den dumme ondskab, må vi forsat være observerende overfor vores medmennesker, og gribe ind i tide, hvis en person udfører moralske forkerte handlinger. Derefter må det forklares for den enkelte, at handlingerne er forkerte og onde og derved guide personen til ikke at gøre det igen. Forstår personen det efter udefrakommende synspunkter og argumenter har man hjulpet et menneske til at se anderledes på sig selv og sine handlinger. Hvis det derimod ikke skaber klarsyn, må personen der udfører de onde handlinger, have hjælp af fagpersoner, for så på den måde at hjælpe den enkelte, men også samfundet.

Nu har specialet set på Svendsens 4 former for ondskab. Hver form for ondskab er blevet defineret og redegjort for, og der er kommenteret på, hvad vi kan lære af dem hver især. Nu vil specialet runde snakken om ondskabsformerne af med, at komme med sit bud på, hvilke varianter og onskaber Svendsen mangler i hans ondskabstypologier. Disse nye forslag vil være illustreret ved figurene 1-3 i kommende afsnit.

Flere onskaber?

Bør der findes nye måder at definere onskaben på? Kan vi nøjes med Svendsens 4 former? Dette vil følgende afsnit nu forsøge at finde svar på.

Inden specialet fremlægger sine tanker om nye variationer af ondskab, vil specialet kigge nærmere på den radikale ondskab, som er beskrevet af Kant og adopteret af Arendt og senere kaldet "Den absolutte ondskab" i hendes bog om retssagen mod Eichmann.

Det radikale onde

For at få en forståelse for hvad der menes med det radikale onde, lad os da starte med et citat af Schanz, han skriver;

[...] ”Den absolutte eller radikale ondskab er således bestemt ved, at menneskelige motiver er fraværende eller i hvert i det drivende i udførelsen af den, og den er en konsekvens af menneskers overflødigførelse som mennesker.” (Schanz, 2007, s. 80).

Enten er det radikale onde altså tankeløst (fraværende) i dens motiv for handling, ellers er det netop det radikale onde der styrer handlingen, som et resultat af, at mennesker overflødigføres. Arendts og Kants forståelser af det radikale onde er vidt forskellige. Ifølge Kant går det radikale onde mod vores pligt og fornuft, og bryder maksimerne om hvordan vi skal være. (Thielst, 1993, s. 56). Fornuften kan derfor ikke opleves, gøres til og realisere sin pligt. Kants kategoriske imperativ og hans morallov brydes hermed i den radikale ondskab. Selvom vi gerne vil udføre vores gode vilje og pligt, er det radikale onde noget der ligger til menneskets natur. Selve ordet ”Radikal” kommer af det latinske ”radix” som betyder rod. Dermed kan man sige, at det radikale onde er en slags grundlæggende ondskab der ligger i mennesket, og som vil forsøge at modarbejde pligten og fornuften. (Svendsen, 2005, s. 106).

For Arendt handler den radikale ondskab om at mennesket bliver dehumaniseret. (Svendsen, 2005, s. 105). Arendt bruger begrebet ”den absolutte ondskab” som et andet ord for ”den radikale ondskab”. Dette bruger han til at forklare den proces, den ondskab, der skete under ”Den endelige løsning”, hvor jøderne i koncentrationslejrene blev gjort til et nummer og frataget deres identitet. Svendens skriver; [...]” Vi kan måske sige, at ”det radikale onde” er et politisk begreb om fraværet af det politiske, og ”det banale onde” et moralsk begreb om fraværet af det moralske.” (Ibid. s. 107). Ved at udlægge forskellen på de to begreber, som Svendsen gør det i sin bog, gør han det mere overskueligt og klart, at det radikale onde ligger i samfundet, i systemet, og den banale ondskab udføres af mennesket, og er noget som hver enkelt individ besidder, og som siger noget om menneskets moral. Ved at tage Eichmann som eksempel (en tysk officer som specialet senere kommer ind på) kan man sige, at han var en mand underlagt Tysklands nazistiske system. Et

system som ifølge Arendt var styret af den absolutte ondskab, som igennem handlingerne fra tyske officerer og soldater, frarøvede jøderne deres frihed og identitet. Den banale ondskab (som specialet også vil se på senere) gjorde dens aktører tankeløse, umoralske og frie fra empati, og var derfor et produkt af den radikale ondskab.

Selvom Kants og Arendt forståelser af den radikale ondskab er forskellige, peger de i samme retning, da begge beskrivelser af begrebet, siger noget om menneskets manglende fornuft, refleksion og sindelag. Ved begge eksempler er moralen ikke eksisterende.

Hvad kan man lære af det radikale onde?

Først og fremmest er det radikale onde et begreb, som har forskellige forståelser. For Kant er det noget grundlæggende i menneskets natur, og for Arendt er det noget, der frarøver menneskets identitet og dehumaniserer mennesket. At sige, som Kant, at det er noget, som grundlæggende ligger i den menneskelige natur, gør det forståeligt. Det er dermed heller ikke en ond ondskab som forsager død og ødelæggelse. Det er den derimod for Arendt, som siger at den ødelægger mennesket. Den absolutte ondskab er et produkt af den nazistiske totalitære magt, og dens plan om den endelige løsning, som tankeløst udsletter mennesket ved at dehumanisere dem, og derefter at slå dem ihjel. Dette er for Arendt den absolutte ondskab. Forskellen på de to måder at se på den radikale ondskab og den absolutte ondskab, er nemlig, at den radikale ondskab ligger i den menneskelige natur, og at den absolutte ondskab er noget vi bliver, noget som kan overføres til os under visse omstændigheder.

Et nyt onde og to variationer på ondskaben

Nu har opgaven set på Svendsens 4 former for ondskab, analyseret dem og set på, hvordan de viser sig i vores virkelighed i dag. Men kan man godtage, at der blot er 4 former? Skal de reduceres eller skal der flere ondskabsformer til? Specialet kommer her med et bud på dette. Svendsen har efter min overbevisning dækket mange former for ondskab, ved at kategorisere dem ind i 4 forskellige former for ondskab. Hver gang jeg har tænkt på forskellige former for ondskab, har de altid været tilknyttet den ene eller anden form. Netop fordi, at der altid er et motiv bag

menneskets frie handling. Det er derfor også min konklusion, at Svendsen definerer og præciserer ondskaben fint ved de 4 former. Det lykkedes dog alligevel at tænke på en variant til to af formerne, men også på et onde, jeg ikke har mødt i min læsning om ondskab. Undervejs i læsningen af de 4 onskaber, kom jeg til at tænke på en *defensiv form* for ondskab, en *verbal form* for ondskab, og på noget jeg kalder *selvonde*? Disse tanker og begreber vil specialet nu forsøge at uddybe nærmere, startende med varianterne: Defensiv og verbal ondskab.

Den defensive ondskab sker, når man har fortalt en hvid løgn, eller føler sig nødsaget til at udføre en fysisk handling, for at beskytte sig selv. Denne verbale ondskab skulle være en variant af den instrumentelle ondskab, ligesom den dæmoniske ondskab også er for den instrumentelle ondskab. Man ved godt, at man begår et onde, men her er det med henblik på beskyttelse, overlevelse eller at afvige fra noget andet. Deraf navnet defensiv. Handlingen og udfaldet vil derved være på lige fod med hverdags ondskaben, som de fleste mennesker kan relatere til. Man udfører et onde, for at sikre sig selv og bringe sig tryghed. Dette kan sammenlignes med et egoistisk motiv for handlingen, men er ikke egoistisk i den forstand, at den vil fremme fordele for den enkelte, men blot for at sikre egen position i en utryk situation. Svendsen nævner i hans bog, noget om defensiv frustration, han skriver; [...]”Dette er fysisk defensive tolkninger, hvor man ser vold som det eneste handlingsalternativ, der kan hindre en person i at skade en selv eller andre.” (Svendsen, 2005, s. 98). Dette stemmer i overensstemmelse med specialets formulering af den defensive ondskab. Svendsen har dog ikke denne defensive frustration som en variation af andre onskaber, hvilket er sådan specialet udlægger det, nemlig som en variation.

Den verbale ondskab kunne være en gren af den dumme ondskab, da det som kendetegner den dumme ondskab er, at den ikke er fornuftig, altså uvidende, og ikke er reflekteret over. Dette er præcis, hvad et grimt eller onskabsfuldt sprogbrug heller ikke behøves at være. Ofte har vi hørt os selv eller andre sige ”Undskyld, jeg mente ikke det jeg sagde”. En sætning som er resultatet af en refleksion, efter at to parter har skændtes. Lige såvel som den verbale ondskab kan være en gren af den dumme ondskab, kan den ligeledes danne bro med den defensive ondskab, som er en gren eller variant hos den instrumentelle ondskab. Den verbale ondskab kan her bruges som et middel til beskyttelse, hvis man føler sig overrumplet verbalt, eller bliver nødt til at forsvare sig selv eller andres position, i en diskussion eller argument. Man kan i forsvaret føle sig nødsaget til

at bruge et grimt og ondskabsfuldt sprog med skældsord og sårende sætningskonstruktioner. Den verbale ondskab bliver da til et onde, som fungerer som et forsvar, for at få sig selv ud af ubehagelig situation. Den verbale ondskab forgrener sig på den måde over mod den instrumentelle ondskab, idet man bruger midlet, det onde verbale sprog.

Det kan være svært at finde på en ny stamme af ondskab, men hvis man ser de 4 former for ondskab som træer, eller stammer med grene, så kan nogle af grenene være varianter på ondskab indenfor samme stamme/træ, som vi ser det med den verbale ondskab. Den verbale ondskab er netop også en variant for den dumme ondskab, og den dæmoniske ondskab og den defensive ondskab som har grene i den instrumentelle ondskabs stamme. På den måde ville man også kunne se, at nogle grene rører hinanden og dermed illustrere, at nogle træer bygger bro og kan forbindes.

Specialet vil nu uddybe en ny ondskab, som jeg endnu ikke har læst mig til i min litteratur. Jeg kalder dette onde for *selvonde*.

Selvondet handler om, at mennesket bremser sin egen lykke. Noget der er godt, modarbejder sig selv, med noget der er ondt. Hvis man ikke objektivt kan se, at man modarbejder egen lykke, fx ved at sige nej til hjælp i en svær tid, så modarbejder man sit eget behag. Dette kan man kalde et *selvonde*. Selvondet er pga. dens uvidenhed ikke lig med den dumme ondskab, men har alligevel lighedspunkter, idet den ikke er rationel, ikke gennemtænkt, og er blind for den gavn, en hjælpende hånd ellers ville gøre. Vi har også hverdagsrelaterede eksempler, som fx en galant herre, der tilsidesætter sine behov for sin frue. Forældrene, for hvem hele deres liv centrerer sig om deres børns lykke, eller pigen der støtter sin veninde, selvom hun havde andre ting på skemaet. Hverdagen er fuld af sådanne eksempler. Hvad det onde gør mod mennesket selv, kan være at man erkender at man har brug for hjælpen, anerkender den, men alligevel ikke tager imod den. Dette forværrer situationen for vedkommende, der ikke tager imod hjælpen, men øger også bekymringen hos den part, der ellers gerne ville hjælpe. På denne måde kan dette selvonde også påvirke de pårørende til dette menneske.

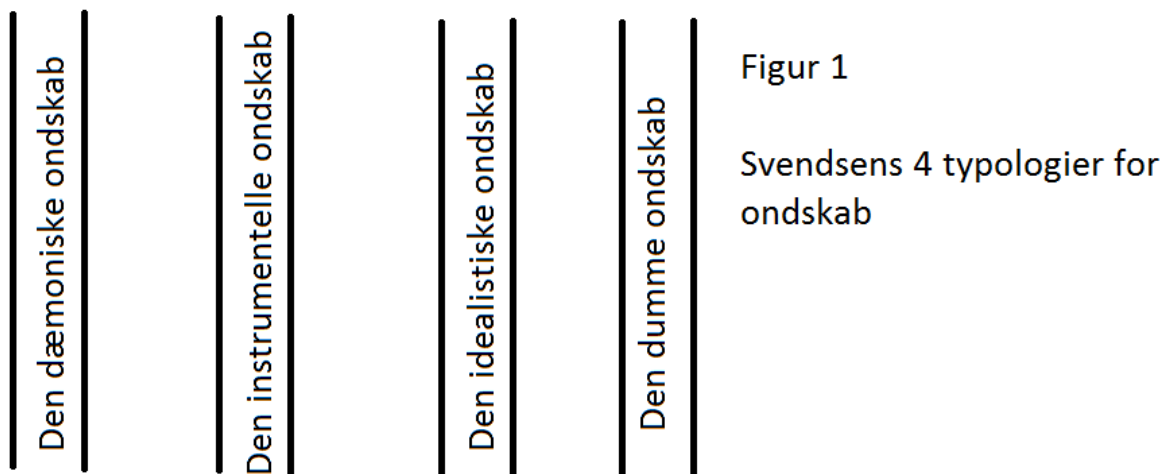

Hvad kan man lære af dette selvonde?

Hvad der kan erfares af denne ondskab er dette, at vi skal være ærlige overfor os selv, være modtagelige og åbne. Fortæller vi ikke vore medmennesker at vi, har brug for hjælp, vil ikke alle kunne se på os, at vi har brug for hjælp. Erkender og accepterer vi, at vi har brug for hjælp, er det det første skridt mod at forbedre situationen. Fortæller vi hinanden, om det vi har det svært ved, bygger vi på den måde det netværk, der er så vigtigt at føle at man har tæt på, når man befinder sig i en svær tid, krise eller lign. Gør man ikke det, fortæller om sit problem eller det givne, isolerer man sig selv med sit problem, og det mindsker dermed netværket fremfor at opbygge det. Den hjælpende hånd eller de trøstende ord, kan blive en slags hjælp til selvhjælp, men kan også være den kærlighed og opmærksomhed man behøver i en svær tid, for ikke at miste troen på, at alt bliver godt igen. Begrundelserne for ikke at ville tage imod hjælp, kan have mange motiver. Mange, især den ældre generation, vil ikke være til besvær og ikke stå i vejen for andre, og bruger dette som undskyldning for ikke at ville tage imod hjælp. Nogle er beskedne, og andre er for stolte til at tage imod hjælp og føler, at det krænker deres ære. Det handler om, for de pårørende, at opdage dette på et tidligt tidspunkt, så problemet ikke eskalerer. Derfor handler det om at gentage ønsket om at hjælpe, så modparten forstår det. På den måde virker hjælpen mere oprigtig og frivillig frem for påtvungen.

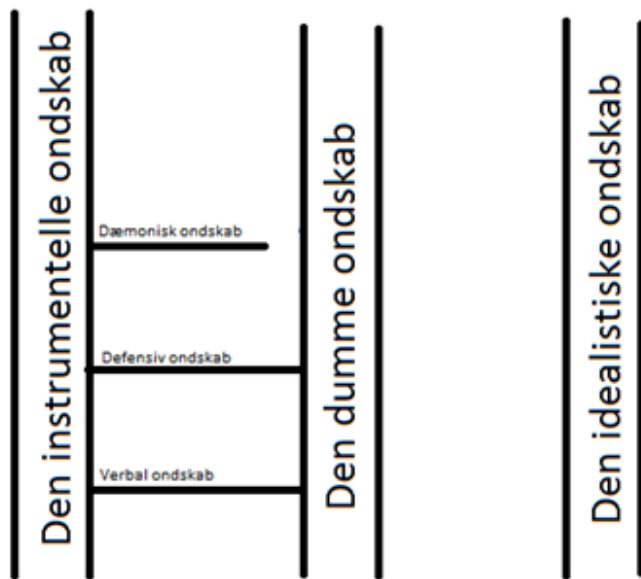
Nu har specialet kigget nærmere på Svendsens 4 former for ondskab, og jeg er kommet med et bud på, hvilken ondskab der manglede, og på hvilke andre variationer man kunne tilføje til de andre former. For at gøre dette mere overskueligt for læseren, vil specialet nu uddybe 3 figurer som illustrerer, hvordan Svendsens ondskabstypologier er blevet reduceret, og senere har fået tilføjelser.

Figurene 1-3

Figur 1 fremstiller her Svendsens 4 former for ondskab, sådan som de forekommer i hans bog, ondskabens filosofi. Alle figurerne er tegnet som stammer, som ved **figur 2** får grene. Ondskaben kan illustreres på mange måder, og er blevet det mange gange gennem tiden. Vi ser det fx i bøger og som malerier i kirken. Svendsens ondskabsformer er her illustreret ved stammer, som er specialets måde at illustrere dem på.

Det kan tolkes ved, at ondskabsformerne gror som træer med hver deres stamme, sætter rødder og er noget i vores virkelighed.

Figur 2

Den dæmoniske ondskab er nu reduceret til at være en variant af den instrumentelle ondskab, som Svendsen også gør det i slutningen af tekststykket om den dæmoniske ondskab.

Ved **figur 2** er de 4 former for ondskab blevet reduceret til 3, og den dumme ondskab og den idealistiske ondskab har byttet plads, idet at koblingen mellem den instrumentelle ondskab og den dumme ondskab er tættere. Grenene, den verbale ondskab, og den defensive ondskab forbinder derfor de to stammer. Den dæmoniske ondskab, som Svendsen selv reducerede til at være en variant af den instrumentelle ondskab, er blevet til en gren på den instrumentelle ondskabs stamme.

Figur 3

Ondskabens 4 former med en variant til den instrumentelle ondskab. Den radikale ondskab (også kaldet den absolutte ondskab) har fået en plads i stedet for den dæmoniske ondskab.

Til slut har vi **figur 3** som ligner **figur 2** med dens stammer og grene. Dog er der lavet den tilføjelse, at den radikale ondskab (også kaldet den absolutte ondskab) har fået en plads blandt de andre stammer. Sådan som ondskabsformerne er illustreret der, er specialets bud på, hvordan man kritisk kan reducere og tilføje til Svendsens 4 ondskabstypologier som ses på **figur 1**.

Kritik af figurene 1-3

Figurene 1-3 er fremstillet for at billedliggøre ondskaben set fra Svendsens og specialets perspektiv. Figurene er ligeledes resultatet af specialets egne refleksioner over ondskaben. Specialet har undladt at påføre flere end 4 former, da andet ville gøre dem mere uoverskuelig. De forskellige former for ondskab er valgt ud fra deres indblanding i verdensbilledet, altså for hvor mange gange de har optrådt og været til stede på den menneskelige tidslinje. Figurene er baseret på specialets egen forståelse for Svendsens ondskabstypologier, og kunne derfor være beskrevet eller udformet på andre måder, eller se anderledes ud afhængig af læseren. At ondskaben er illustreret som stammer, kan også tolkes ved, at de er faste og dominante, da det er dem der forekommer hyppigst ved onde handlinger. Variationerne, stammernes grene, skal man dog ikke glemme. De er reduceret, ligesom Svendsens dæmoniske ondskab, og er en stadig vigtig bestanddel af den enkelte ondskabsforms stamme.

Nu har specialet gjort rede for Svendsens ondskabstypologier og kommet med sit bud på nye varianter af ondskaber. Nu vil specialet komme med en kritik af Svendsens ondskabstypologier og dens mangler set fra mit synspunkt.

Kritik af Svendsens ondskabstypologier

Mangler Svendsen nogen former for ondskab? Dækker hans 4 former for ondskab mange måder at handle ondt på og på ondskab generelt? Det vil specialet nu kigge nærmere på.

Specialet har præsenteret flere varianter af ondskab som Svendsen ikke har dækket eller nævnt som begreb. Disse variationer af ondskab er opstået ud fra mine tanker og refleksioner omkring forskellige former for ondskab, og er som tidligere nævnt i specialet, *selvonde, den verbale ondskab og den defensive ondskab*. Det ville være en stor opgave at kategorisere ondskaben, da

verden er fuld af onde måder at handle på, men også fordi vi oplever den forskelligt. Det ville derfor være næsten umuligt, at nævne alle måder at handle ondt på i samme bog.

Selvondet, som specialet kort fortæller om, er en form for selvdestruktiv ondskab, der skjult for andre, eller åbenlyst og direkte, nedbryder selvværdet eller egen lykke og muligheder i tilværelsen. Det er meget in blandt unge mennesker, at man skal se godt ud, være noget i andres øjne og realisere sig selv for at blive accepteret. Unge mennesker, for hvem denne opgave er for stor eller betydningsfuld, bliver stresset og kører sig selv ned, grundet det udefrakommende pres som de gerne vil leve op til, men som de måske ikke kan. Disse mennesker kommer ind i et selvonde med dårlig selvtillid og lavt selvværd. Det skal stoppes i tide, så vores kommende generationer ikke tror, at de ikke er gode nok, som de er. Vi kan være onde over for andre, men også over for os selv. Nogen gange ved vi godt, hvornår vi er onde imod os selv, og er det måske bevidst. Andre gange ved vi det ikke. Folk der mopper bidrager til mobbeofferets selvonde. Selvondet kan opstå mange steder og af forskellige grunde. Det er en af grundene til, at selvondet er vigtig at definere og anerkende. Jeg finder det derfor essentielt at behandle og definere selvondet, da vi igennem forståelsen af den, og ved at kende til dens konsekvenser, bedre kan rådføre og hjælpe andre med at komme ud af den.

Ondskaben findes i de onde handlinger vi gør imod andre og imod os selv. Svendsen undlader i sine forskellige onskaber, at se onskaben fra andre vinkler, end fra den onde handling der sker mennesker imellem, med aktør og offerrolle. Det virker derfor som et bevidst valg af Svendsen, ikke at inddrage andre former for ondskab, end dem bogen nævner. Det som alle Svendsens onskaber har tilfælles er, at de er et resultat af menneskelige handlinger. Med snakken om Svendsens onskabstypologier, kan vi bevise og understrege vores anden hypotese om, at onskaben kan defineres, og at den tager form i en masse forskellige handlinger, og derfor ikke fastslås som værende noget bestemt. Onde handlinger er derfor heller ikke ét givende, har ikke noget facit, men tager sin form afhængig af aktørens motiv for handlingen.

Der findes dog et onde i verden, som ikke er menneskeskabt, som ikke har noget til fælles med de andre onskaber, på nær det faktum, at den er fysisk ødelæggende. Den kaldes *den naturlige onskab*. Den naturlige onskab er ikke naturlig i den forstand, at den er almen og mere eller mindre harmløs. Den er naturlig i den forstand, at det er naturen selv der forsøger den.

Fra tv og andre medier ser og hører vi om hvordan forskellige naturkatastrofer rammer rundt om i verden. Vi ser, hvordan nogle mennesker skal evakueres og finde nyt hjem, fordi en tsunami eller kraftig orkan har ramt landsbyen. Vi ser jordskælv rive det ellers fredelige gadebillede midt over, og ser hvordan folks liv vender på et splitsekund. Det er en ondskab, vi kan forberede os på, men ikke stoppe når den sker. I dag kan vi se tegn på, hvor og hvornår nogle naturkatastrofer vil ramme os, som fx en vulkan der snart vil gå i udbrud, fordi den rører på sig, og røg begynder at komme op, og vi kan se tegn på at en orkan eller tsunami vil ramme. Alt dette kan vi i dag, men tilbage i tiden troede man, at katastroferne skyldtes noget helt andet. Det var den romerske teolog og filosof, Augustin(354-430) overbevist om.

Augustin kalder også den naturlige ondskab for et fysisk onde, og påstår, at det er en ondskab som mennesket selv er skyld i. Han kalder denne ondskab for guds straf til mennesket for alle deres synder. (Møller, 2011, s. 117). Går man langt tilbage i tiden til tidlig middelalder og frem, kunne man sagtens have troet på Augustins påstand om, at det var Guds straf. Det var en tid, hvor man købte sig fri fra lidelsen i skærsilden, og hvor kirken derfor vandt mere magt blandt befolkningen, for i kirken fandt man trøst. Middelalderen rundt i Europa var plaget af krig, pest og epidemier og døden lurede derfor altid lige rundt om hjørnet. Man kan derfor tænke sig, at der ikke skulle meget overtalelse til, for at få bønderne til at købe afladsbreve, når præsterne - på latin - prædikerede om guds vilje og om de evige pinsler i skærsilden. Teolog og præst, Martin Luther(1483-1546) var selv, en stormfuld aften, blevet så skræmt fra vid og sans, at han viede sit liv til gud, hvis blot han lod ham overleve dette ustyrlige tordenvejr. (Gotfredsen, 2017, s. 31). Og sådan gik det til, at Luther blev munk og senere præst i guds tjeneste.

Den naturlige ondskab, eller den fysiske ondskab om man vil, er ikke en ondskab vi mennesker kan kontrollere. Vi er ikke herre over naturens kræfter. Vi må acceptere at naturen kan være barsk, også for menneskene. Vi må derfor hjælpe hinanden med at skærme os mod katastroferne, når de sker: lave flygteveje, barrikader og andre forebyggende opgaver som værn mod naturkatastroferne. Evaluerer man på katastrofernes omfang efter urolighederne har lagt sig, kan man måske finde løsninger på nogle af de problemer, der opstår.

Selvom at man snakker om naturkatastrofer, som den naturlige ondskab, vil jeg stadig mene, at det ikke er en ondskab. Det er en hændelse der sker, fordi naturen forandrer sig. Vores verden

ændrer sig. Mennesket kan ikke kontrollere naturens kræfter, og vi må derfor acceptere at katastrofer sker. Specialet forbinder ondskab med menneskelige motiver og handlinger, og den naturlige ondskab, ondskab påført af naturen, hører derfor ikke ind under den samme kategori. Naturen har ikke overvejet ondskaben, har ikke nogen moralsk eller etisk overvejelse i handlingen. En naturkatastrofe sker af naturvidenskabelige årsager, og skal derfor ikke sættes til ansvar som en særskilt onde.

Hannah Arendt og den banale ondskab

I dette afsnit vil specialet se nærmere på nazisten, Adolf Eichmann, som ifølge Hannah Arendt ikke var noget monster, trods sine forbrydelser. Hvorfor handlede han, som han gjorde, og hvordan beskrev Arendt ham som person? Det vil specialet se nærmere på nu.

Når man snakker om ondskab i filosofisk forstand, vil interesserede, og de der kender til emnet, hurtigt føre tanker hen på Hannah Arendt og hendes bog om nazisten, Adolf Eichmann. Den tysk-amerikanske filosof, Hannah Arendt (1906-1975) kommer ud af en jødisk familie, og er derfor, af flere grunde, Eichmanns diametrale modsætning. Arendt var med under Eichmanns rettergang og skrev efter hans henrettelse bogen, *Eichmann i Jerusalem*, der beskriver mennesket bag de onde handlinger, samt den nazistiske ideologi. I Arendts analyse og redegørelse af Eichmann, beskriver hun ikke en mand der er ond, fordi han har lyst til at være det. Han kan ifølge Arendt ikke kategoriseres inden for den dæmoniske ondskab. Arendt beskriver i sin bog, at hun under rettergangen så en mand, som var lige så almindelig som alle andre. En mand som var loyal, sikker i sin sag, og som ikke fortrød sine forbrydelser. Grunden til, at Eichmann ikke fortrød sine forbrydelser var dog, at han ikke vidste, hvad han havde gjort forkert, og derfor også følte sig som offer i retten. Hans virkelighed var den tyske ideologi og han var yderst pligttopfyldende og loyal over for sine kommanderende. Han gjorde som han blev befalet, og gjorde han ikke det, ville han modsætte sig sin stilling, og det tyske riges love. Eichmanns rolle i jødeudryddelsen, Den endelige Løsning (Die Endlösung) var, at han var ansvarlig for transporten af jøderne til lejrene i Østeuropa. (Laustsen & Rendtorff, 2002, s. 13). Trods sin store betydning i udryddelsen af jøderne, var han

dog aldrig tæt på dem. Eichmann var ikke jødehader, men udførte sin pligt af mere personlige grunde, som f.eks. at stå godt karrieremæssigt og økonomisk. Wrang skriver i sit debatindlæg;

”Mange mennesker i Nazityskland var ikke jødehadere og vidste også, at det var moralsk forkert at forfølge dem, men mange af dem bidrog alligevel direkte eller indirekte til forfølgelserne, fordi det gav dem en personlig fordel i deres karriere, økonomi eller andre personlige, egoistiske forhold.” (Wrang, 2002, s. 3/4).

Hvilket præcist også var ét af de førende motiver for Eichmann, som var godt tilfreds med sin position i det nazistiske rige. Han var en såkaldt *skrivebordsbøddel*, som distancerede sig fra sine ofre, og havde dermed ikke nogen direkte kontakt med dem. Han hverken så eller hørte dem lide. Dette også gjorde, at Eichmann på den måde nemmere kunne udføre sit arbejde. Den norske filosofiprofessor, Arne Johan Vetlesen, skriver herom, at; [...]”Eichmann *valgte* ikke at lade sig konfrontere med konsekvenserne af sine handlinger. Han rettede sin empati mod sin familie og væk fra jøderne og andre ofre.” (Laustsen & Rendtorff, 2002, s. 17). Eichmann fulgte blindt den idealistiske ondskab, uden nogen form for refleksion eller ansvarsfølelse for de mange millioner tabte liv, han var medskyldig i. Han blev selv brugt som middel i en større plan, den sidste løsning, og man kan derfor sige, at han fulgte den idealistiske ondskab, men blev brugt som et led i den instrumentelle ondskab af sine overordnede. Den dumme ondskab, den ikke reflekterende og tankeløse ondskab spiller også ind i Eichmanns sind og væremåde. Når man snakker om Eichmann som værende tankeløs, ansvarsløs og hensynsløs over for sine ofre, kan det være svært at forstå, hvad Arendt mener, når hun kalder ham *banal*. Hvorfor Eichmann-sagen var kompliceret er bl.a. som beskrevet i følgende citat;

[...]”Vi har at gøre med en forbryder som helt og holdent handler i overensstemmelse med sin samvittighed i en stat, hvor loven er sat ud af spil, hvor det, som er en forbrydelse i andre stater, er tilladt og påbudt ifølge loven. Det er denne forbrydelse, der ikke forbryder sig mod nogen lov og som lader samvittigheden i fred, som Arendt forsøger at forstå med begrebet ”ondskabens banalitet”. (Ramsay, 2002).

Selve ordet banal betyder oversat, at noget er hverdagsagtigt, normalt og intetsigende. Eichmann fremstod, trods sine forbrydelser, uhyggelig normal og havde ikke andre motiver for sit arbejde, end at pleje sine muligheder for forfremmelse. Han var ligeledes banal i Arendts øjne fordi, at han

manglede evnen til at forstå virkeligheden, og knapt kunne tale det tyske sprog, på nær de sprogregler der blev brugt under jødeudryddelsen. Idéhistoriker, Hans-Jørgen Schanz, som er forfatter til en bog om Hannah Arendt, *Handling og ondskab*, beskriver ondskabens banalitet på denne måde;

[...]”Ondskabens banalitet er et udtryk, der skal dække den ondskab, som kan karakteriseres som administrativt udført, strukturel ondskab. Hvor det centrale er – helt parallelt med den absolutte ondskab – at ondskaben ikke kan forstås som en overtrædelse af dekalog. Den har frigjort sig fra personlige motiver. Og den agerer, som om mennesker var helt og aldeles overflødige.” (Schanz, 2007, s. 83-84).

Schanz’ citat beskriver meget godt den tankeløshed, som Arendt også redegør for hos Eichmann. At han var frigjort fra personlige motiver, og at mennesker var overflødige. Eichmann var også, som Schanz beskriver det, ond på den administrative måde, i og med at han udførte sine kriminelle handlinger fra skrivebordet og ikke havde noget forhold til, hvem han transporterede til koncentrationslejrene.

Når Arendt bruger ordet banalitet, mener hun ikke, at det er ondt at være normal. Tværtimod. Der fandtes også dem, der under 2. verdenskrig, kæmpede for at standse det tyske styre, men som måtte lade livet for deres kamp for en bedre verden. Disse mennesker nægtede at følge den tyske ideologi og bukkede ikke under for styrets love. (Ramsay, 2002, s. 102). Dem var Eichmann dog langt fra en af. Eichmann forklarede selv, under sin retssag i Jerusalem, Kants imperativ om at følge almen lov, og opfattede sig selv som et moralsk menneske, der blot udførte sin pligt. Han brugte Kant som et forsvar for sine handlinger. Dette var universalbarheds-formuleringen af det kategoriske imperativ. At Eichmann sammenlignede og retfærdiggjorde sine handlinger igennem Kants kategoriske imperativer, havde dog intet at sige, for den dømte, Eichmann, som mere havde fortolket Kant til sin egen version. Eichmann fulgte nærmere fortolkningen af førerens imperativ, som havde fået en stærk radikal omskrivning af Kants version, som var blevet formuleret af den tyske nazistiske jurist og politiker, Hans Frank(1900-1946) [...]”Handl på en sådan måde, at Føreren, hvis han kendte dine handlinger, ville billige dem.” (Laustsen & Rendtorff, 2002, s. 14).

Arendt blev kendt på, at udtrykke Eichmanns ondskab som værende banal. I virkeligheden var det dog den tyske filosof, Karl Jaspers(1883-1969), der i 1946, havde skabt udtrykket. Arendt overtog

udtrykket og gjorde stor brug af det i sin bog, også uden at referere til ophavsmanden, Jaspers. (Schanz, 2007, s. 82).

Om Arendt skal kritiseres for dette, kan diskuteres. Hun brugte Jaspers udtryk, uden at referere til ham, men blev derfor også selv brugt som skydeskive for den kritik som bogen modtog, da den kom ud. En del af kritikken gik på at anvende ordet, banal, om den nazistiske ondskab og om en mand som var – ligesom alle andre nazister efter 2. verdenskrig – hadet af stort set alle der havde været en del af 2. verdenskrig. Der var forskellige opfattelser af, hvad Arendt mente med ondskabens banalitet, og man ville sandelig ikke forsvare Eichmanns handlinger, ved at kalde disse banale, som om de var noget harmløst. En anden kritik var den, at Arendt i sin bog havde hævdet, at jøderne, i stedet for at skabe oprør og kaos, selv havde været med til at lette nazisternes besvær i at få dem udslettet. Havde jøderne gjort mere modstand, ville dette have bremset effektiviteten af udryddelsen. Efter hendes udgivelse af bogen i 1964 stoppede Arendt sit arbejde for og med jødiske organisationer, da mange modarbejdede hende grundet hendes bog om Eichmann.

Hvad kan vi lære af Hannah Arendt?

Det som jeg vil mene, at vi kan lære af ondskab, er dette at hvis vi mister vores evnen til selvstændigt at tænke og agere som individ, da har vi mistet os selv. På det tidspunkt er individet blevet en del af en pluralitet som vi styres af, uden selv at vide, at vi er ude på et sidespor. Noget af det der gør os til mennesker, og som adskiller os fra dyrene er det, at vi selvstændigt kan tage rationelle valg, reflektere over vore handlinger og leve efter vore værdisæt. Det kunne Eichmann ikke. Han havde ingen medmenneskelig moral eller empati over for sine ofre. Han tænkte kun på at udføre sit arbejde for føreren, og satte ikke spørgsmål ved pligten og tænkte derfor heller ikke selv. Eichmann var i sin tjeneste for nazisterne blevet gjort til et dyr, men havde bevaret sin empati for sin egen familie. Det kan derfor være farligt at dedikere sig så meget til en sag, at man mister sig selv og bliver ét med sagen. Man må ikke glemme sig selv, hvem man er og hvad man står for, ellers bliver man tankeløs, ikke reflekterende og irrationel – præcis som Eichmann blev det.

Nu vil specialet, igennem Svendsens ondskabstypologier og de nye varianter af ondskab, analysere udvalgte nutidige terrorhandling. Terrorangrebet i New York d. 11. september 2001 på Twin

Towers, og terrorhandlingen på den norske ø, Utøya, d. 22. juli 2011, udført af nordmanden, Anders Behring Breivik.

Ondskab og terror

Dette afsnit sætter nogle af nutidens terrorhandlinger op mod hinanden, analyserer og sammenligner dem med hinanden. Dette bliver gjort med Svendsens definitioner af hans 4 former for ondskab.

Terrorisme er som jeg ser det, en handling som indeholder elementer fra både den instrumentelle og den idealistiske ondskab, idet terroristerne, instrumentelt set, bruger terroren, som middel til at opnå et hensyn, og idealistisk set, fordi den kan være opstået fra en ideologi, med ønsket om en bedre fremtid, set fra terroristernes synspunkt.

Langt størstedelen af den terrorisme vi ser i dag, kan beskrives som idealistisk ondskab. Alle disse terrorgrupper eller enkeltpersoner har en bestemt ideologi som mål, eller vil med et kollektivt mål forsøge at skabe en bedre verden for dem selv, ligesom Hitler prøvede på med Holocaust. Terroristerne vil ikke selv mene, at det er terrorisme, de udfører. Det er modtageren, der dømmes dem som terrorister, da aktørerne af handlingerne prøver at ødelægge eksistensbetingelserne for modparten. Terroristerne ved godt, at deres handlinger fører til et onde, for dem det går ud over, men ser ikke sig selv som onde og kan derfor nemt retfærdiggøre deres handlinger. Det er de andre, modparten, der handler forkert. Som Laustsen skriver i sin bog om terror; [...]”Når man udøver terror, er det, fordi man vil noget. Man har et mål.” (Laustsen, 2014, s. 30). Troen på noget bedre bliver sat højere end mennesket selv, og mange terrorister sætter sig selv til side for et højere formål, et hensyn til fremtidige generationer, hvilket den idealistiske ondskab taler for. Ved at ofre sig for en større mening giver det mulighed, for ifølge mellemøstlige landes frihedskæmpere, at blive martyr, hvilket er noget af det helligste og største mellemøstlige frihedskæmpere kan opnå. Igen spiller religion en afgørende rolle for menneskets handlinger.

Specialet vil nu sætte to terrorhandlinger op mod hinanden og analysere dem gennem Svendsens ondskabstypologier. Den ene terrorhandling handler om angrebet på den norske ø Utøya, som fandt sted d. 22. juli 2011, udført af Anders Behring Breivik, den anden er angrebet på Twin Towers i New York d. 11/9 2001.

Anders Behring Breivik er kendt som nordmanden, der stod bag terrorangrebet i Oslo og på Utøya d. 22. juli 2011, og hvor i alt 77 mennesker blev dræbt. (Vetlesen, 2017, s. 24). Han havde gennem længere tids ensomhed og isolation fra omverden, nøje planlagt, hvordan han bedst muligt fik ram på unge norske socialdemokrater, som ifølge hans teori, var landsforrædere og som modarbejdede den norske kultur og dens stolte værdier og historie. Med dette mente han, at Europa, med Norge iblandt, var begyndt at blive alt for multikulturelt, og at de arabiske lande langsomt vandt mere og mere plads i Europa, og dermed gjorde det til et Eurabia. (forkortelse af sammenlægningen af Europa og de arabiske lande) Han tilsluttede sig derfor denne internetbaserede forestilling om Eurobia, og ville gøre alt for at det ikke skete fyldest. (Ibid. s. 25).

Breivik var ikke ene om, at være imod at Europa skulle blive til Eurabia, og fandt støtte på internettet på siden *gatesofvienna.net*, hvor bloggeren "Fjordman" som et slags forbillede, gjorde et stort indtryk på Breivik, og som motiverede til forsat at tage kampen op mod den fremtid, som for Breivik synes klar. Breivik havde dog aldrig op til sin terrorhandling direkte kontakt eller forbindelse til "Fjordman". Breivik støttede en konspirationsteori, der hævdede, at der var en hemmelig alliance mellem muslimske og europæiske politiske eliter (herunder norske socialdemokrater) (Vetlesen, 2017, s. 37). Breivik som havde en stor fædrelandskærlighed, opfattede det som en trussel mod sin norske eksistens og alt hvad han repræsenterede. Han så derfor ikke andre udveje end at angribe truslen, da et angreb ifølge Breivik er det bedste forsvar. Angrebet blev derfor rettet mod hans landsmænd, de norske socialdemokrater, da det var dem der lod islamiseringens udvikling ske, og som var et led i den negative nedgang, ifølge Breivik, for de stolte norske traditioner, værdisæt og kulturarv. Det specielle og atypiske ved Breivik var også det faktum, at han var en norsk statsborger, der vendte sig mod sine egne landsmænd. Svendsen fortæller i et interview fra Berlingske, at han var lettet over, at aktøren bag handlingen var norsk. Han siger;

[...]”Hvis det havde været en fra en fremmed kultur, så tror jeg det ville sætte gang i en helt anden type ændringer af det norske samfund, det ville skabe helt andre fjendebilleder – en stor kædereaktion, som den vi så efter 9/11.” (Schjørring, 2011, s. 2/3).

Når Svendsen er lettet over, at Breivik er norsk, kan det også være fordi, at det igen viser os et billede på, at ondskaben ikke har en bestemt form, er møntet på en bestemt gruppe eller andet.

Ondskaben kan udføres af os alle, og ved at gerningsmanden var en hvid nordmand, undgår man fjendehadet til de fremmedkulturer der ellers har bosat sig i Norge. Op mod dette angreb formåede Breivik at iscenesætte sig selv som en repræsentant for det norske folk, men også for en større gruppe, Templars Knights, som skulle være en antikommunistisk og antiislamistisk modstandsbevægelse (som politiet dog ikke fandt beviser for eksisterede) som følte sig truet på sin overlevelse. (Vetlesen, 2017, s. 28). Denne ekstraordinære opgave havde brug for en ekstraordinær person, og det var ifølge Breivik, kun ham selv som kunne udføre denne opgave, og han måtte derfor ofre sig for det norske folk, for Norges fremtid. Breivik var ene om sin terrorhandling, havde ingen overordnede, ingen befalinger eller ordre at følge eller andre som pressede ham til sine handlinger. Han fulgte sin ideologi, som kan relateres til nazisternes, om at skabe, efter deres overbevisning, et bedre samfund og i Norges tilfælde et samfund, som ikke bukker under for islamiseringen og som bevarer hvad det er blevet til i dag med en stolt historie og kulturarv.

Meget af det der kan forklares i Breiviks tilfælde, om hans handlinger, motiver, tanker og hvorfor han handlede som han gjorde, kan findes i hans opvækst. En opvækst som bestemt har præget ham i en negativ retning. Han voksede op i Oslo som skilsmissebarn, og havde en far som gjorde karriere i udlandet som diplomat. Moderen havde han et mærkeligt forhold til. Et forhold der vekslede mellem at føle sig ønsket og uønsket, af nærvær og at være forladt. Trods de mange forskellige følelser flyttede Breivik, i en alder af 27 år, tilbage ind i morens lejlighed på sit gamle drengeværelse, hvor han forskansede sig for omverden. (Ibid. S. 41). Han havde ikke andre end sig selv og sine tanker. Han stod uden bolig, kæreste, uddannelsespapirer og job. Det var kulminationen af dette der førte Breivik ud i ensomhed og isolation, hvorfra han snart skulle finde en mening med sin tilværelse.

Der er meget at fortælle om Breivik, men det som specialet vil koncentrere sig om er, hvordan vi kan se på hans terrorhandling på Utøya, set i Svendsens perspektiv, og gennem hans ondskabstypologier. Når man læser om hans motiver bag hændelsen, er det tydeligt at barndommen, opvæksten og de gentagende nederlag har gjort ham kold og fri for empati. Han søgte selv isolationen, da han havde ramt bunden i en alder i 27 år. Han blev alene med sine tanker, og det er her ondskaben opstår, som vi før har set på, i isolationen og ensomheden. I og

med at han ikke får inputs udefra, grundet hans selvvalgte isolation, bliver han mere og mere irrationel i hans tankegang og blind for, at han selv opdiger sit eget retfærdighedsscenario med sin ideologi og konspirationsteori. Han reflekterer og skriver meget, men i en forkert bane, en bane som er utopisk i forhold til hvordan virkeligheden forholder sig. Han bevæger sig derfor ind i den dumme ondskab, uden at vide, at han er på vej ud at et sidespor, hvilket bl.a. også kendetegner den dumme ondskab. Man ser ikke egne fejl og finder ingen skyld eller uretfærdighed i sine gerninger. Vetlesen sammenligner Breivik med en tysk dreng, der under 2. verdenskrig søger ind i det nazistiske SS, for at få en gruppe, et sammenhold og noget at være fælles om. (Vetlesen, 2017, s. 45). Med det sagt, var Breivik også, med sin nærmest sygelige landskærlighed, dybt inde i den idealistiske ondskab. Han fulgte sin ideologi og sine planer, men sammenlignet med nazisterne, havde han ingen andre tilhængere, ingen gruppe eller andre aktører der støttede ham. Han er ene om sine handlinger og om sin ideologi, og må derfor ofre sig selv. (Ibid. s. 12). At slås for fædrelandet, var den største ære for Breivik. Den idealistiske ondskab og den dumme ondskab er de ondskabsformer der dominerede Breiviks handlinger. Ifølge Svendsens ondskabstypologier, fulgte Breivik da sin ideologi om at rede Norge fra at blive en del af Eurabia, og han tænkte bevidst, over godt og ondt, men tænkte forkert. (Svendsen, 2005, s. 63). Breivik udførte sin terrorhandling af en pligtfølelse, som kan relateres til Eichmanns moral og pligtfølelse. Forskellen på de to er blot, at Eichmann fik sine befalinger fra sine overordnede og levede på en tid, hvor loven dikterede, at man skulle følge førerens (Hitlers) befalinger. Gjorde man ikke dette, gik man imod sit lands love. Alt dette var stik modsat for Breivik, som ikke fik ordre af nogen overordnede og som lever i et land hvor disse, hans handlinger, er brutale og dybt kriminelle. En anden forskel på de to er den, at Breivik selv dræbte sine ofre ved at skyde dem, mens han roligt gik rundt på øen. Han befandt sig som aktør midt i massebordene og havde derfor en direkte forbindelse til sine mange ofre, som han så falde om, som skuddene gik fra hans maskingevær. Eichmann derimod havde ingen forbindelse eller direkte kontakt til sine ofre og så dem ikke lide. Sammenligner man derfor de to individer, ser Eichmann, uden at tage ham i forsvar, helt uskyldig ud ved siden af Breivik, som har skabt det hele selv. Begge var de to blinde for deres ideologi, hvilket gjorde dem i stand til at udføre deres handling. Begge havde de forbilleder, som hos Breivik var bloggeren, "Fjormand", og hos Eichmann var føreren, Adolf Hitler.

En markant forskel på de to personer er også det faktum, at Breivik udførte terror. Han gik imod statens moral og udførte sine gerninger med et højere formål for det norske folk. Breivik udførte ikke sit angreb af selviske grunde, og så derfor mere sig selv som en frihedskæmper, end som terrorist i sit eget land. Når man snakker om selvmordsbombere fra Mellemøsten, snakker man også ofte om dem som værende terrorister, men de ser sig selv som frihedskæmpere, der kæmper for en højere sag. Danmark havde også en modstandsbevægelse og frihedskæmpere under 2. verdenskrig, som med sabotage og vold forsøgte at spolere tyskernes planer om at gøre Danmark tysk. Her blev de danske mænd og kvinder der gjorde modstand kaldt for terrorister af tyskerne, og de skrev i Jyllands-Posten, hvilke danske modstandsfolk der var blevet henrettet i forbindelse med modstanden mod tyskerne. (Laustsen, 2014, s. 11). Terrorismen handler derfor også om, hvilken vinkel man anskuer den fra.

Terror kan betegnes som værende en handling, der går imod staten og dens politiske overbevisninger. Det kan være en handling, som kommer af ønsket om forandring eller retfærdighed, præcis som Breivik også ønskede det for det norske folk. Terroren har ikke et bestemt facit, og derfor kan den vise sin form i flere forskellige handlinger. Alligevel var det som om, at verden så en ny form for krigsførelse. Terrorismen er ikke centreret ét sted, hvilket også gør den farlig. Den er spredt i hele verden, som en ond virus der ligger, og venter på det rette tidspunkt at vise sit ansigt. (Baudrillard, 2002, s. 11). En terrorist behøver ikke at være gal af sind. En terrorist kæmper for en individuel eller kollektiv sag, som med magtens vold, slår hårdt ned og fortæller om terroristens ideologi.

[...]”Terroristerne fra New York var altså ingen dæmoner uden idealer, men de udførte en ond gerning i det godes og Allahs navn. At en gerning udøves for et ideal, gør det ikke i sig selv godt. [...] Terror i Guds navn er ikke et ideal, der kan retfærdiggøres ud fra almindelig humanistisk standard og almenmenneskelig moral.” (Wrang, 2002, s. 2/4).

Terrororganisationer som ISIS og Al-Queda, har ofte været hurtige til at hævde, hvis de stod bag terroristens handling. De vil gerne hver især have opmærksomhed i medierne, så befolkningen forsat kan have en frygt for at terroren rammer igen. Terroristen kan ligne en helt normal person på sit ydre, og kun det indre afspejler den enkeltes motiv og mission. Lektor i politisk sociologi ved

Århus Universitet, Carsten Bagge Laustsen, har skrevet en bog om terror, beskriver bl.a. en terrorist således;

”Terroristen tilhører ingen hær, bærer ingen synlige tegn på, hvilken lejr han eller hun tilhører, og i konfrontationen med fjenden gør vedkommende alt for at undgå direkte kontakt. Terroristen skjuler sig blandt civile og kæmper ikke nødvendigvis for sin overlevelse, men er i nogle tilfælde parat til at sprænge sig selv i luften, hvilket underminerer krigens trussels – og magtbalance.” (Laustsen, 2014, s. 27-28).

Den karakteristisk af en terrorist, som Laustsen her beskriver, er den mange af os betegner som en terrorist fra Mellemøsten, da vi desværre ofte har set eksempler, hvor terrorister, eller frihedskæmpere springer sig selv i luften for deres ideologi. Vi forbinder terrorismen med noget negativt, noget som rammer befolkningen hårdt, noget som chokerer og lammer en stat, hvilket nøjagtig er dens formål. Terroristen og terroren generelt er også kendetegnet ved, at den eller han bærer et højere formål. Eksempler på disse kan være, at formålet med terrorhandlingen er religiøst, politisk eller geografisk præget. Dette ser vi også i Breiviks terrorhandling som både var præget af national stolthed og en politisk utilfredshed, som han forsøgte at kommunikere ud til verden via sit angreb og lange manifest, som blev skrevet i flere måneder op mod handlingen. For at vinde over Breivik, og ikke lade ham gennemføre sine ønsker med handlingen, siger Svendsen, at [...]”Det, vi kan gøre, er at insistere på og fastholde de værdier, som Breivik har sat så meget ind på at bekæmpe og ryste i sin grundvold.” (Schjørring, 2011, s. 2/3). Med det sagt, siger Svendsen, at hvis Norge havde prøvet at ændre på noget i samfundet grundet Breiviks handlinger, da havde han opnået det han gerne ville. Ved at stå fast og ved at forsætte som hverdagen i Norge indtil videre, så ud før angrebet, da har han ikke ændret på noget, og hans handling vil derfor være et spildt forsøg på at ændre noget. Vil man af med ondskaben, må man handle på den.

Som Svendsen til slut udtrykker i sin bog;

[...]”... det hjælper ikke at forstå det onde, hvis man ikke vil forsøge at begrænse det. [...] Nogle gange må man gøre ondt for at bekæmpe ondskaben.[...] Vi kan ikke lade en terrorhandling – hvor ekstrem den end måtte være - føre til nedrivning af vores demokratiske institutioner<<” (Wrang, 2002, s. 3/4 og 4/4).

Hele sagen med Breivik endte med, at han blev dømt til fængsel i 21 år, efter først at have været erklæret sindssyg, og ved at have gennemgået psykologiske og sociologiske tests. Det kom der imidlertid mange klager over, inklusiv fra Breivik selv, og han endte med at få den fængselsdom han selv havde ønsket. Som journalist og forfatter, Jon Ronson, skriver i sin bog, "The Psychopath Test"; [...] "We might recommend hospitalization rather than imprisonment for a sociopath who committed terrible crimes. Evil doesn't get therapy – it gets locked away as far and for as long as possible." (Romig, 2012, s. 3/4). Det vil jeg give Ronson helt i. Ved at fjerne gerningsmanden, Breivik, og låse ham inde i mange år, fjerner man også den frygt, der måtte have opstået blandt den norske befolkning. Breivik fortjente ikke en behandlingsdom, i det han blev erklæret tilregnelig og udførte sin terrorhandling ved fuld overlæg.

Fra sagen om Anders Behring Breivik går specialet videre til angrebet på Twin Towers i New York d. 9/11 2001. Spørger man tilfældige mennesker i dag, om hvad de lavede på dagen d. 11. september 2001, kan de fleste erindre præcis, hvor de var og hvad de lavede, da denne dag bød på noget af et chok i form af et terrorangreb, man ikke før havde set i den størrelsesorden. Man kan sige, at da hele verden så med, da fly nr. 2 ramte Twin Towers for anden gang, gik det op for verden, hvor snedig og brutal terrorismen kan være. Terroristerne brugte deres eget liv som våben i angrebet på Twin Towers, deres egen martyrdød, kombineret med moderne midler, de kaprede fly, som de brugte til at fuldende angrebene. (Baudrillard, 2002, s. 22-23). Den tyske sociolog og filosof, Jürgen Habermas, kommenterer også på angrebet, i en samtalebog med den italienske professor i filosofi, Giovanna Borradori, han siger;

[...] "Den uhyrlige handling var i sig selv ny. Og jeg mener ikke bare selvmordsflykaprernes handling, der forvandlede de fuldt optankede fly og deres gidsler til levende våben, eller det ubærlige antal ofre og ødelæggelsernes dramatiske omfang. Det nye var det angrebne mål symbolske karakter. Angrebsmændene forårsagede ikke blot den højeste bygning på Manhattans fysiske kollaps; de ødelagde også et ikon i den amerikanske nations mentale billedarkiv." (Borradori, 2005, s. 51).

Med Habermas' citat kan vi se, at der ligger mere i angrebet, end som blot en offensiv handling. De ramte Twin Towers, som var et stolt nationalt symbol på fremgang og vækst, og som fungerede som arbejdsplads for rigtig mange mennesker. Angrebet var dermed også rettet mod civilbefolkningen. På den måde ville terroristerne opnå maksimum udbytte ved minimum indsats.

(Baudrillard, 2002, s. 25). Dét, at Al-Qaeda gik efter Twin Towers og lykkedes med deres plan, fortæller også noget om hvordan verdensmagten, USA, ikke er urørlig, men derimod bliver gjort sårbar og utryk, for hvad der ellers kan ramme dem. Mange amerikanere har spurgt, om man kunne have forebygget eller forhindret angrebet. Men den hellige krig mellem USA og Al-Qaeda blev erklæret flere år inden terrorangrebet på Twin Towers, nemlig i 1996. Det kommer specialet ind på senere i samme afsnit.

Al-Qaeda var hurtigt ude og melde, at det var dem der stod bag. Én af grundene til angrebet på Twin Towers er det som Habermas kommer ind på her;

[...]”For den arabiske verden er USA den kapitalistiske moderniserings drivkraft. Med sin utilnærmelige udviklingsmæssige førerposition og med sin overvældende teknologiske, økonomiske, politiske og militære overlegenhed, fremtræder USA som en fornærmelse mod deres selvverd, mens det samtidig inkarnerer den hemmeligt beundrede model. Vesten som helhed tjener som sydebuk for den arabiske verdens egne meget virkelige erfaringer af tab.” (Borradori, 2005, s. 56).

Selvom USA og resten af vesten fungerer som en sydebuk for de arabiske lande, har denne modernisering, denne forbrugskultur, denne teknologiske og materialistiske verden, sikkert aldrig været ment som en hån, men blot fungeret som en lyst og interesse for at udvikle et dynamisk samfund og for at gøre hverdagen nemmere for en stadig voksende verdens population. At den stigende udvikling herefter bryder med de mellemøstlige kulturelle traditioner, er ikke noget som er ment som en fornærmelse. En anden grund for terrorhandlingen i New York er den, at USA's militære tropper har en stor indblanding i de arabiske lande, og ofte har støttet militære operationer mod muslimer. Dette blev set på som en fjendskhed fra USA's side og derfor modsvarede Al-Qaeda med dette angreb på Twin Towers. Kort tid efter angrebet erklærede den daværende amerikanske præsident, George W. Bush, krig mod terrorismen. En krigserklæring der ikke var nem at præcisere, da terrorismen er et netværk, og som ikke opererer bestemte steder. (Ibid. s. 58). På grund af de mange krige i de mellemøstlige lande er mange mennesker flygtet fra deres fædreland og søgt til vestlige lande, hvor de er blevet spredt. De vestlige og nordiske lande er derfor blevet multikulturelle. Dermed, skal det ikke lyde som om, at terroren kun begås af mennesker med arabisk baggrund. Vi så før på sagen med Breivik, hans baggrund og motiver. Han var norsk patriot. Men fordi terroren i New York blev begået af arabiske Al-Qaeda soldater,

placerer vi hurtigt ansvaret for hændelsen hos de arabiske lande. Mange danskere har derfor været utrygge ved at lukke mennesker med arabisk baggrund ind i landet, for tænk hvis terroren ramte her. Vi er heller ikke neutrale i bekæmpelsen af terrorismen og vi har flere gange hjulpet USA i Irak, Iran og Afghanistan. I forhold til Svendsens ondskabstypologier er eksemplet med angrebet på Twin Towers endnu et eksempel på den idealistiske ondskab, da man ifølge Wrang og Svendsen, kan sammenligne terroristernes motiver for deres handlinger med nazisternes ideologi om at skabe et bedre samfund. Som Wrang skriver i sin artikel; [...]”Terroristerne fra New York var altså ikke dæmoner uden idealer, men de udførte en ond gerning i det godes og Allahs navn. At en gerning udøves for et ideal, gør det ikke i sig selv godt” (Wrang, 2002, s. 2/4). Disse terrorister ser vesten, med USA deriblandt, som vantro, og anser kun Allah for at være den sande Gud. Der opstår derfor det skælv der ofte karakteriserer den idealistiske ondskab, nemlig ”os” mod ”dem”. Som specialet har været inde på tidligere, så er én af forskellene på de to nævnte terrorangreb, på Utøya og i New York, at det ene angreb er udført af en enkeltperson og af andet er udført og planlagt af et kæmpe netværk. Al-Qaeda er et netværk bestående af islamiske jihadister og bonde oprører som blev oprettet under en borgerkrig i 1980’erne, da Afghanistan var besat af Sovjetunionen. Den daværende krigsveteran, Osama Bin Laden, havde arvet en masse penge fra sin far, som han bl.a. brugte på at støtte kampen imod Sovjetunionen. Da krigen var slut valgte Bin Laden at forsætte netværket under Taleban regimet i Afghanistan og startede med at oprette træningslejre, så de kunne uddanne egne soldater. I 1996 udsendte Bin Laden en erklæring om Jihad (hellig krig) til USA, som havde haft en aktiv rolle i bekæmpelsen af muslimske oprører i Mellemøsten. (Globalis) Derfra startede truslen om terror mod USA, en trussel som de for alvor fik at mærke den 11.september 2001. Ifølge Habermas skiller terrorisme sig ud fra nogen anden form for kriminalitet, han siger;

[...]”Fra et moralsk synspunkt er der ingen undskyldning for terroristiske handlinger, uanset deres motiv eller de betingelser, hvorunder de udføres. Intet retfærdiggør, at vi ”gør det acceptabelt” at slå andre ihjel eller at påføre dem lidelse for egne formåls skyld.” (Borradori, 2005, s. 57-58).

Det som Habermas indirekte siger, er, at terroren ikke hører til i den menneskelige verden. Man kan ikke argumentere eller retfærdiggøre for, at det er acceptabelt at slå ihjel, for egen vindings skyld. Når terrorismen beskrives på en sådan måde, kan man tænke på den dæmoniske ondskab,

som er ond, for det ondes skyld. Dog udføres terrorismen af en ideologi og for formålets skyld, men det lyder som at terrorismen også har en gren af en sadistisk selvtilfredshed, når den rammer hårdt, dræber og sårer flest mulige. Denne form for tilfredshed ved andres lidelser, kaldes skadefryd, som specialet også kort har været inde på. Terrorisme kan udføres i en så voldsom grad, som vi så det med Twin Towers, at vi slet ikke kan begribe ondskabens omfang, hvordan man nøje har planlagt, at ramme flest mulige, og så derefter at lykkes med det. Det er for mange helt hinsides den menneskelige forståelse, for hvad ondskab kan være. Derfor kan man med rette sige, at terrorisme burde have en gren i den dæmoniske ondskab, for at vende tilbage til vores figurer, hvis ikke den dæmoniske ondskab var blevet reduceret som en variant til den instrumentelle ondskab. Hvis man dykker ned i ordet "terror" finder vi ordet brugt som et politisk begreb, der stammer fra den franske revolution, tilbage i 1794. Ordet blev dengang brugt om det jacobinske regime, som efter sigende blev kendt som "terrorregimet" pga. regimets overdrevne brug af vold. (Laustsen, 2014, s. 12). Ordet, terror, har siden dengang haft en negativt klang. Angrebet på Twin Towers rummer elementer fra både den dæmoniske og den idealistiske ondskab.

Hvad kan vi lære af afsnittet om ondskab og terror?

Specialet har set på, hvordan den idealistiske ondskab spiller en stor rolle i den ondskab, vi ser i dag. Hvordan den med sin helt egen overbevisning om noget bedre, formår at samle mange tilhængere, der er villig til at ofre sig for sagen. En ondskab der opstår ud fra en ideologi, en tanke om en bedre verden. Desværre ser vi under denne ondskab, at vi deler hinanden op, i os og dem, og fremmedgør modparten som vi ikke er en del af, fordi de måske mener noget andet end os. Det er derfor ikke igennem de nævnte eksempler i specialet, at mennesket finder harmoni med hinanden, tværtimod. Vi har set på hvordan ondskaben kan udføres af én mand, til hvordan ondskaben blev planlagt og udført af et netværk. Breivik, som udførte sin terrorhandling som enkeltperson, kunne fanges og anholdes, i det han viste sig i det offentlige rum, da terrorhændelsen skete på Utøya. Angrebet i New York på Twin Towers, er noget andet, da flykaprerne selv fløj flyene ind i de to ikoniske tårne. Man havde derfor ikke nogen fysiske

bagmænd at anholde for hændelsen. Bin laden med sit Al-Qaeda netværk tog skylden for hændelsen og George W. Bush erklærede derefter krig mod terrorismen.

Vi ved også, at terror er et negativt-ladet ord, der kommer af en overdreven brug af vold, som beskrevet om jacobine regimet under den franske revolution. Ordet, terror, må siges at have holdt fast i sin betydning, helt frem til i dag, hvor terroren ser ud på en ny måde, end den gjorde dengang. Vi har set på hvordan ensomheden og isolationen kan forme et menneskes tanker, og hvad et menneske kan blive i stand til, når det ikke får menneskeligt kontakt og inputs udefra. Vi kan derfor konkludere, at den længere varige ensomhed og isolation præger mennesket i en negativ retning, da det efterlader mennesket alene med sig selv i sine tanker. Motiverne for at havne i ensomheden kan være mange. Man må derfor, som pårørende, gøre hvad man kan, for at hjælpe et medmenneske ud af dette.

Den frie vilje

Dette afsnit viser forbindelsen mellem frihed og ondskaben, og præsenterer det valg mennesket har i dets frihed til enten at begå onde handlinger eller ej. Afsnittet søger ikke at fortælle om frihed som begreb, men blot at dække den kobling frihed har med ondskaben og de onde handlinger.

Når man studerer ondskab, i filosofisk perspektiv, er der nogle begreber, som læner sig op af emnet. Tomhedsfølelse, ensomhed og frihed er nogle af disse. Hvad vi ikke kan komme udenom er begrebet frihed, og det at mennesket er frihedsbevidst. Når jeg nævner frihedsbevidstheden er det for at sætte lys på en bestemt gren ved begrebet frihed, og ikke for at dække frihedsbegrebet som helhed eller mere dybdegående. Mennesket kan være frit i flere sammenhænge. Det som specialet gerne vil undersøge nærmere handler om friheden i valget. At man har frihed til at vælge mellem ét eller flere valg. Alle med hver deres konsekvenser, men som man gør sig selv bevidst inden man vælger. Vi kan, modsat dyrene, forholde os til vores valg og det betyder at vores frihed er markant større end dyrenes. (Schanz, 2012).

At et menneske vælger at begå ondskab, er resultatet af en frihed til valget, hvor valgets udfald udgør en lidelse for en eller flere parter. Ved denne frihed, hvor udfaldet er onde handlinger, som går udover andre, vil det forhindre dem i at fortsætte deres lykke.

Schanz skriver; [...] "Mennesket kan for det første handle frit, uden at det har med begrænsninger at gøre. Det skaber en helt anden sammenhæng mellem frihed, forandring og fremtidsvisioner, end vi finder hos dyrene." (Ibid. s. 14) Det er ikke noget transcendent eller hinsides mennesket som udfører onde handlinger, som man troede i middelalderen med djævelen selv som sydebuk. Det er kun, og kun mennesket, der kan stilles til regnskab for dets handlinger. Handlinger som er resultatet af forskellige valg. Man har altså forholdt sig, og taget stilling til, at man vælger som man gør. Det er altså en bevidst handling. Svendsen kommenterer også på dette, i et interview med Kristeligt-Dagblad;

[...] "Og generelt i vores søgen efter ondskabens årsag bliver vi blinde for den kompleksitet, som altid er forbundet med grænseoverskridende umoralske handlinger. Vi er mere komplekse væsner, end de teoretiske redskaber kan håndtere. Og ved at efterspørge og afprøve årsager kommer vi let til at overse, at ethvert menneske har en fri vilje, som er forudsætningen for, at der findes moralsk skyld og en mulighed for at vælge det gode." (Nygaard, 2011, s. 3/4).

Hvad kan vi lære af friheden i valget?

Friheden i valget er et privilegie, som vi må ikke misbruge. Vi skal som mennesker vide, hvordan vi bedst muligt bruger den til at glæde os selv og hinanden, og at være taknemmelige for at vi har et valg. Mange gode som dårlige valg kan blive truffet i den frie viljes valg, og det er derfor vigtigt at vi tænker på de konsekvenser valget kan medføre. Det er kun os selv, som mennesker, der står til ansvar for handlinger. Dét, at vi har et valg, og rationelt kan vælge til eller fra er noget af det der adskiller os fra dyrene.

Vi har i de forrige afsnit set nærmere på de motiver, der ligger bag menneskelige handlinger og set på, hvorfor de bliver udført. På den måde, kan vi ud fra Svendsens ondskabstypologier også konkludere på vores første hypotese, at ondskaben og onde handlinger derfor udspringer af en

interesse som kan udføres, fordi at mennesket har en fri vilje til at vælge. Mennesket har en egeninteresse i at realisere sig selv, i at retfærdigheden sker fyldest, eller at verden bliver som man selv ønsker den. Dette så vi i de idealistiske eksempler med Breivik og ved terroristerne fra angrebet i New York d. 9/11 2001. Svendsen har også redegjort for hvordan den instrumentelle og den dumme ondskab har en egeninteresse, i selv at kunne vælge fra eller til. Den instrumentelle ondskab ved godt at den gør noget ondt, men gør det alligevel for at fremme eget behag, og ved Eichmann og den dumme ondskab så vi, hvordan han gerne ville stå i en god position i forhold til forfremmelse, hvilket også gjorde ham tankeløs i forhold til sine handlinger. At have en fri vilje til at vælge, kan næsten beskrives som en magt. En magt eller et valg som kan have enorme konsekvenser som specialets eksempler også har vist. Med dette sagt kan vi konkludere, at vores første hypotese passer, altså at ondskab opstår ud fra menneskets frie vilje til at vælge og derfor heller aldrig er interesseløst.

Konklusion

Ud fra specialets undersøgelse af problemstillingen kan vi konkludere, at mennesket kan lære meget af ondskaben. Ondskaben er ikke noget vi søger, men som vi må lære at leve med, da vi ifølge Kant, alle har den i os. Når man taler om, at man styrer sin vrede, kan man tænke, at det er den indre ondskab man kontrollerer. Ondskaben findes i sin fysiske form, men også i sin verbale form, hvor vi især kan være hurtige til at få sagt en masse dumme ting, når vi er oprørte.

Vi kan lære om menneskelige motiver, altså om hvorfor vi handler som vi gør. Ved at forstå de tanker og processer der ligger bag motivet for en ond handling, kan vi bedre forholde os rationelle og måske forstående over for aktøren af den onde handling. Denne forståelse kan vi bl.a. blive klogere på ved at stille spørgsmål og ved at forholde os kritiske, som filosofien lærer os at gøre. Specialet har set på, hvor skylden for ondskaben er blevet placeret, og hvordan denne placering har skiftet gennem tiderne. Specialet har fået mange filosofiske bud fra filosoffer, der alle har forskellige syn på ondskaben. Vi kan derfor også lære meget forskelligt om ondskaben, som også er et resultat af tiden, de enkelte filosoffer er fra. Vi lærer derigennem, hvordan synet på ondskaben har ændret sig. Nogle argumenter om ondskaben holder bedre end andre, men det

kommer også an på hvilken overbevisning man selv er af. Nogle tror, Gud skabte det hele, andre tror på Charles Darwins(1809-1882) evolutionsteori. Nogle troede at onskaben kom fra djævelen selv, andre at onskaben kom fra mennesket.

Vi har altid dømt hinanden. Men vi vinder ikke noget som mennesker ved at dømme andre, derfor gør vi klogt i at reflektere over den onde handling, og prøve at forstå hvilke motiver der ligger bag og på den måde, at forstå aktøren bag handlingen. Onskaben har altid været en del af menneskets historie, og fortælles gennem biblen at kunne spores helt tilbage til syndefaldet, hvor menneskets egoisme overrumlede fornuften og Guds ord. Svendsen beretter i sin bog, *Onskabens filosofi*, om 4 forskellige former for onskab og gør det hurtigt klart for læseren, at onskaben findes i os alle, ligesom Kant også mener. Vi bruger onskab, fx den instrumentelle onskab, i hverdagssituationer, som ved at sige en usandhed, eller ved at bruge hinanden som et middel, til hvad vi selv gerne vil opnå. Dette er nødvendigvis ikke ondt ment, men starter ved et subjektivt ønske om at fremme et behag hos den enkelte.

Specialet har fremvist, hvordan vi ud fra nogle figurer kan illustrere og forstå onskaben, som træstammer der har grene. Disse grene forbinder nogle af stammerne, for at illustrere, at de ikke ligger langt fra hinanden. Stammerne med deres grene er specialets bud på, hvordan onskabstypologierne kan se ud, efter at de er blevet reduceret og fået tilføjet nye variationer. Vi har set, hvordan onde handlinger er opstået på baggrund af, at mennesket har et frit valg om at vælge det fra eller ej. Fordi den onde handling er mulig i valget, har man nogle gange valgt denne mulighed, som vi så i specialets udvalgte eksempler.

Specialet har vist eksempler på, hvordan onskaben kan være både tankeløs, hjerteløs og fri fra empati og refleksion. Her tænkes på eksemplet med Adolf Eichmann. I onskabens vold kan mennesket blive i stand til at udføre de mest uhyrlige gerninger, som terrorismen er et godt eksempel på. Men vil vi nogensinde komme af med onskaben?

Kan det onde bekæmpes?

Ud fra gennemgang af specialet og dens problemstilling kan vi konkludere, at ondskaben ikke er til at stoppe, idet den fødes og bor i mennesker, som noget der kan stimuleres ved ensomhed, isolation og mangel på retfærdighed. Ifølge Kant er ondskaben noget der ligger i menneskets natur, og derfor er noget vi ikke kan skille os af med. Det er noget vi lever med og lærer at kontrollere gennem fornuft og moral. Ifølge det kristne synspunkt er ondskaben noget vi har nedarvet fra syndefaldet, nærmere betegnet, da Adam og Eva spiste af kundskabens træ, til kundskab for godt og ondt, og dermed brød Guds ord. Kant som hævder at ondskaben ligger i menneskets natur, levede i oplysningstiden(1690-1800), hvor fag som naturvidenskab og lægevidenskab begyndte at blomstre. Vores viden om mennesket blev dermed større. Om det kan man tænke, at Kant havde en forestilling om, hvor komplekst mennesket er, og hvad det er i stand til. Dette kunne være en grund til at hævde, at ondskaben også var et element, der ligger i mennesket.

Syndefaldet derimod er en historie fra biblen om, hvordan mennesket blev forvist fra Edens have og blev gjort dødelige og syndige. Historien er en del af den kristne tro på hvordan det hele startede, som stadig står for at være sandheden for mange troende kristne i dag. Ifølge begge påstande kan ondskaben derfor ikke bekæmpes. Et andet argument om at ondskaben ikke kan bremses, er ved at se på de forskellige trosretninger der findes i verden. Tro og religion er følsomme og personlige anliggender, som ofte har været skyld i små som store konflikter mellem mennesker. Dette har specialet også peget på fx med eksemplet om Al-Qaeda og alle de vantro fra vesten, som tror på en anden Gud. Så længe der er religioner, vil der være stridigheder, og stridigheder ligger grobund for ondskaben, som dermed ikke bremses, men til stadighed vil gro i mennesket.

Bibliografi

- Baudrillard, J. (2002). Terrorismens ånd. I J. Baudrillard, *Terrorismens ånd*. København K: tiderneskitter.
- Borradori, G. (2005). Fundamentalisme og terror. I G. Borradori, *Filosofi i terroens tid*. København K: Informations Forlag.
- (2003). Første mosebog. I *Biblen* (s. 10). København: Den hellige skrifs kononiske bøger.
- Globalis*. (u.d.). Hentede 11. 4 2017 fra <https://www.globalis.dk>: <https://www.globalis.dk/Konflikter/Al-Qaeda>
- Gotfredsen, S. (2017). Skyldighed. I S. Gotfredsen, *Fri os fra det onde*. Kristligt Dagblads Forlag.
- Harrington, J. F. (2013). Lærlingen. I J. F. Harrington, *Bøddel af Guds nåde*. København K: Lindhardt og Ringhof.
- <https://www.dr.dk/tv/se/line-fikser-kroppen>. (u.d.). Hentede 3. 5 2018 fra www.dr.dk: <https://www.dr.dk/tv/se/line-fikser-kroppen/-/line-fikser-kroppen-1-6-kroppen>
- Knudsen, S. S., & Danielsen, K. B. (2011). Den romersk-katolske kirke. I S. S. Knudsen, & K. B. Danielsen, *Middelalderen*. Aarhus C: Systime.
- Laustsen, C. B. (2014). Terror i farver. I C. B. Laustsen, *Terror*. Narayana Press, Gylling: Århus Universitetsforlag.
- Laustsen, C. B. (2014). Terrorens former. I C. B. Laustsen, *Terror*. Narayana Press, Gylling: Aarhus Universitet.
- Laustsen, C. B. (2014). Volden bliver politisk. I C. B. Laustsen, *Terror*. Narayana Press, Gylling: Aarhus Universitetsforlag.
- Laustsen, C. B., & Rendtorff, J. D. (2002). Arendt, Eichmann og det ondes banalitet. I C. B. Laustsen, & J. D. Rendtorff, *Ondskabens banalitet - Om Hannah Arendts "Eichmann i Jerusalem"*. København S: Museum Tusulanums Forlag.
- Møller, M. O. (2011). Den grusomme Gud. Løgstrup og det ondes problem. I B. Rabjerg, & R. Dybdal, *Menneskets ondskab og livets godhed*. Aarhus: Det Teologiske Fagmiljø.
- Nygaard, M. E. (19. Maj 2011). Det onde kan ikke forklares. *Kristeligt Dagblad*.
- Pahuus, M. (2007). Tomhed og Ondskab. I M. Pahuus, *Tomhedsfølelse og Ondskab* (s. 129). Aalborg Ø: Aalborg Universitetsforlag.
- Ramsay, A. (2002). Ondskabens banalitet og den autoitære personlighed. I C. B. Laustsen, & J. D. Rendtorff, *Ondskabens banalitet*. København S: Musuem Tusulanums Forlag.
- Romig, R. (25. Juli 2012). What do we mean by "Evil"? *The New Yorker*.

- Rostbøll, C. F. (2015). Respekt. I C. F. Rostbøll, *Immanuel Kant*. København K: Jurist - og Økonomforbundets Forlag.
- Sawyer, P. (2002). Omvendelsen til kristendommen. I P. Sawyer, *Da Danmark blev Danmark bind 3*. Viborg: Gyldendal og Politiken.
- Schanz, H.-J. (2007). Arendts onskabsbegreber: den absolutte onskab. I H.-J. Schanz, *Handling og onskab*. Narayana Press, Gylling: Aarhus Universitetsforlag.
- Schanz, H.-J. (2007). Arendts onskabsbegreber: onskabens banalitet. I H.-J. Schanz, *Handling og onskab - en bog om Hannah Arendt*. Narayana Press, Gylling: Aarhus Universitetsforlag.
- Schanz, H.-J. (2007). Idéhistorisk om onskab. I H.-J. Schanz, *Handling og onskab - en bog om Hannah Arendt*. Narayana Press, Gylling: Aarhus Univrsitetsforlag.
- Schanz, H.-J. (2012). Frie floder Vs. Menneskelig frihed. I H.-J. Schanz, *Frihed*. Narayana Press, Gylling: Aarhus Universitetsforlag.
- Schanz, H.-J. (2012). Frihed findes i sproget. I H.-J. Schanz, *Frihed*. Narayana Press, Gylling: Århus Universitets Forlag.
- Schjørring, E. (29. Juli 2011). Ondskaben gik i land på Utøya. *Berlingske*.
- Svendsen, L. F. (2005). Den dæmoniske onskab. I L. F. Svendsen, *Ondskabens Filosofi* (s. 66). Århus N: Forlaget Klim.
- Thielst, P. (1993). Det radikale onde. I P. Thielst, *Det onde*. Haslev: Gyldendal.
- Vetlesen, A. J. (2017). Fortællinger om berettigelse. I A. J. Vetlesen, *Om onskab*. Oslo: Forlaget Klim.
- Wrang, J. (15. Juli 2002). Ondskabens filosofi. *Jyllands-Posten*.